

ERDÉLYI MÚZEUM

XI. kötet.

1894.

IV. füzet.

Erdély szerepe a magyar szabadságharcokban és az unio története.

(A kolozsvári márcz. 15-iki ünnepélyen a Redoute-ban tartott beszéd.)

Tisztelt ünneplő közönség!

Márcz. 15-ike a magyar alkotmányos szabadságnak ünnepe. A feltámadás napja ez nemzeti életünk 300-ados küzdelmei után.

„Nemzeti nagy-létünk nagy temetője Mohács“ 1526-ban.

Nemzeti újjászületésünk nagy napja márcz. 15. 1848-ban.

Erdély története is e két sarkponton fordul meg. A mohácsi vérnap választotta el az anyaországtól; 1848. márczius 15-ike, midőn Budapesten a nép — és május 30-ika, midőn itt e helyen az országgyűlés az uniot kimondotta, egyesítette ismét a két magyar hazát.

De a nemzeti jogok, az alkotmány és szabadság védelmében egy volt a két ország a különválás idejében is.

Midőn az anyaország a török hódítás és a német elnyomás két malomköve között őrlődött: Erdély állott őrt a megszakadott magyar haza szabadsága felett. Midőn Magyarország felszabadult, ő sietett a gyengébb testvér védelmére.

I.

Erdély különválása negyedfélszáz évvel ezelőtt a Gondviselés műve volt. A magyar állam romjaiból Erdély azért alakult külön fejedelemséggé, hogy fellegrárául, védbástyájául szolgáljon a nemzet legföltettebb kincseinek, nemzeti létünknek, alkotmányunknak, szabadságunknak.

1541-et irtak, midőn Budavára török kézbe került. A mély gyászba borult királyi hölgy, utolsó nemzeti királyunk özvegye, a

lengyel *Izabella*, ős Budavárából Erdélybe menekült a magyar szent koronával. Itt sem soká maradhadt. A politikusok megpróbálták még egyszer egyesíteni a két magyar hazát.

Kolozsvár városában nagy sürgés forgás volt 1551. jul. 26-án. Országgyűlést tartottak. A város piaczat katonaság és nagy közönség szállotta meg. Zúgtak a harangok. Az ország rendei a piacti nagy templomba gyűltek. Az oltár egyik oldalán állott az ifjú szép királyné, 11 éves fiával, »a választott magyar királylyal«. A másik oldalon a magyarországi király I. Ferdinánd követei állottak. Az oltáron teküdt a magyar szent korona. Izabella királyné elbúcsuzott kedves Erdélyétől, átadta a magyar szent koronát, a királyi pálczat, könnyezve indült régi hazája, Lengyelország felé, a Királyhágón három betüt vésett egy fa kérgébe, hogy *a végzet így akarta!* Kassáról így búcsúztatja Tinódi Lantos Sebestyén:

Asszon szép Kassáról sírva el-kiindúla
Bánkodik királfí, jó lován ül vala,
Kassát nézi vala, szép szókat szól vala:
Vajjon mikor léssen Kassába szállása?
Jó Magyarorszában és Erdélben lakása? . . .

Öt év múlva meglett. Mert Erdély nem akart Bécsből kormányoztatni. Kivívta első függetlenségi harczat és visszahozta Lengyelországból a bujdosó királynét és királyfit és újra megalkotta az önálló erdélyi fejedelemséget 1556-ban.

Mert erre a kis, maroknyi Magyarországra nagy szüksége volt a régi nagy Magyarországnak, melynek alföldjét a török foglalta el, felföldje és alkotmánya a német katonai uralom alatt görnyedezett.

Hosszas küzdelem után Erdély is elesett s a XVII. százév elején Básta katonai rémuralma alá került.

De a magyarok istene most is küldött szabaditót, Erdélynek ép úgy, mint az egész magyar hazának. Az ország és nemzet ősi jogainak ekkori megváltója itt született Kolozsvárott, az óvárban, a Mátyás király születési házával szemben lévő ódon házban, melynek kapuja között máig is hirdetik emlékét kőbe metszett latin feliratok.

Bocskay Istvánnak nevezi őt a történelem, büszkén valljuk őt Erdély fejedelmének, Kolozsvár szülöttének. Győzelmes hadai Bécsig száguldoztak, ott kötötte meg a békét 1606-ban, a mely visszaállította Magyarország történeti jogait, alkotmányát, szabadságát.

A következő nemzedéknek azonban ismét kardot kellett vonnia a nemzet legszentebb jogainak megvédelmezésére és ez így ment nemzedékről nemzedékre egy egész századon át.

Bocskay örökébe *Bethlen* Gábor lépett, a kinek városunkban még fennálló *bástyája* a had művei mulandóságát, *collegiuma* a szellem örök hatalmát hirdeti máig is. Bethlen Gábor a 30 éves nagy világháborúban Erdélyt Európa első nemzetei keresett szövetséges társává emelte s háromszor indított hadjáratot a magyar politikai és vallásszabadság védelmére. Végcélja a háromfelé darabolt Magyarország egyesítése volt, a mit ugyan magyar királylyá választatása mellett sem ért el, de elérte a nemzet ősi jogainak ünnepies megerősítettését, a melynek biztosítására Erdélyhez kapcsolta a Kassáig terjedő hét vármegyét.

Halála után 1630-ban Erdély rendei fejedelmi székükbe a *Rákóczy-házat* ültették, a leghatalmasabb magyar főuri családot. És ettől fogva a *Rákóczy* név egy századon át zászlaja volt a magyar szabadságnak, a melylyel Erdély története elválhatatlanul összefonódott.

I. Rákóczy György a bécsi kormány ellen a svédekkel szövetséges s a fegyver hatalmával és a *linctzi békekötéssel* újra csak Erdély menti meg egy emberöltőre Magyarország alkotmányos jogait 1645-ben.

És midőn a század vége felé a magyar hazafiakat üldözöbe fogják, a *bujdosó kuruczoknak* megint csak Erdély nyújt menedéket — és segítséget. Ide menekül a Magas Tatra aljából a gyermekifjú Thököly Imre. Erdély neveli fel őt a szabadság bajnokává. Erdély siet most is segítségére a magyar szabadságharczosoknak, midőn (1670-ben) az egykorú kesergő ének szerint:

„Tűz, víz között	Mert immár
Megütközött	Érted jár
Kis Magyarország	Mindenfelől nagy veszély
Végromlásra	Elől tűz,
S hervadásra	Hátul űz
Jutott szép virág.	S kerget az víz, mint az szél.

Midőn a labancz már gúnyosan dalolja a kuruczról (1672-ben), hogy

Jaj már mi nekünk szegény nemzetnek
Kik feltámadtunk rebelliseknek;

Szuhai Mátvás — Zákány Tamás kopasz fejének :
 Nagy pipájú — kevés dohányú
 Magyar nemzetnek.

De mikor Erdély pártját fogta a bujdosóknak, mindjárt örömmre változott a kurucz-kesergő s immár azt dalolták, hogy

Daru lábu, szarka orrú
 Nyomorúlt németiség:
 Fut előttünk, retteg tőlünk . . .
 Nyomorult nemzetiség.

És elfoglalják Fülek várát, Kassát, Felső-Magyarország keleti részét s teremtenek egy időre megint egy kis *magyar világot*. (1682.)

A török hatalom megtörése, Buda visszavivása után megszűnt az erdélyi fejedelemség s az elnyomatási törekvések még inkább megújultak Magyarországon. 1697-ben már így kesereg Magyarországon felett az ének :

Oh szegény magyarság, mit gondolsz magadban? . . .
 Azt tudod: jól nyugszol te nemes ágyadban,
 Avvagy vígan táncszol szabad curiádban,
 Sípoltatod magad kárpitos házádban?!

Most nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod;
 Miként fújják, néked csak úgy köll tánczolnod;
 Idegen nemzetre szállott szép országod,
 Tüled elvétetett arany szabadságod.

S az «arany szabadság»-ért újra kardot kellett vonni, mert a szabadság fája olyan növény, melyet vérrel kell öntözni, hogy ki ne száradjon.

Thököly már Kisásziában ette a hontalanság keserű kenyereit. Nikomédiában a virágok mezején épült török csiflikjében (majorjában) sóhajtozott az erdélyi fejedelemség után. Mostoha fia *II. Rákóczi* Ferencz vette át ősei örökét, ragadta kezébe a szabadság zászlaját s a Beszkidek aljától a Kiskárpátokig zengett a Rákóczi-nóta, harsozott a tárogató, riadt a kürt, s lengett a zászló: *pro libertate!*

Visszazengték azt Erdély bércei is és az erdélyi hazafiak megválasztották a szabadság bajnokát Erdély fejedelméül.

Nyolcz évig folyt a harc. A pestis és a pénzügyi kimerülés vetett csak véget neki, nem az ellenség fegyvere. A nemzet megal-

kudott, békét kötött, csak a vezér maradt hajthatatlan, hogy eszményképe maradjon mindvégig a teljes szabadságnak.

Idegen földön hallgatta «tenger mormolását», «futó szél zúgását» «Nagy Törökországban!» Onnan várta a hajnal hasadását, világ ujhodását. Itthon hiába zengett a Rákóczi-kesergő:

Jaj Rákóczi, Bercsényi
Vitéz magyarok vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Élő tüköri,
Nemzetünknek hírszerzői
Fényes csillagi.

Ő akkor már a későbbi költő szavain tépelődött, hogy

Teremt-é Isten több magyart
Míg a világ, míg napja tart
Ha mink is elfogyánk.

Nem egyhamar teremtett olyat, a minők ők voltak: Bocskay, Bethlen, a Rákócziak, büszkeségei a magyarnak s Erdélynek, melynek fejedelmi székén ültenek.

A múlt század a tespedés kora volt. A bécsi udvari politika már-már elérte azt, a mire 2—300 év óta törekedett, hogy Magyarországot beolvassza az «összbirodalom»-ba.

De századunk harmadik tizedében a nemzet felébredt delejes álmából. Küldött az Ég most is szabadítókat, vezéreket.

1791. szept. 21-én Ausztria felé a határszáron fényes kastélyban született egy gyermek, a ki, mint akkor a többi magyar főurak gyermekei, magyarul is alig tudott s később mégis ő, *Széchenyi István* gróf lett „a legnagyobb magyar!“, Magyarország reformatora szellemi és anyagi téren.

Egy évtized múlva 1802 szept. 12-én a Rákócziak ősi hazájában megszületett *Kossuth Lajos*, a ki szabaddá, önállóvá, függetlenné tette a magyart, leverte róla a politikai bilincseket. Egy évvel utána 1803 oct. 17-én Stiria felé a határszáron született Deák Ferencz, második Verböczynk, két nemzedék élő törvénykönyve, a ki betetőzte a másik két reformator munkáját s dülő csaták viharai után megmentette az alkotmányt.

E triumviratushoz méltán sorakozik Erdély reformatora, *Wesselényi* Miklós, a ki összeforrasztotta a két magyar hazát — megteremtette az *uniót* Magyarország és Erdély között.

E reformatorok között *Kossuth Lajos* volt az, ki a nemzet érzelmeinek, vágyainak, törekvéseinek leginkább kifejezést tudott adni. A vezéri szerepre már születése is mintegy praedestinálta. Thököly bujdosó kuruczai s a Rákócziak ősi hazájában a zempléni Hegyalján született. Bölcső dala volt a «Régi dal, régi dal, régi dicsőségről!» Iskoláit *S.-A.-Ujhelyen* kezdte, melynek szomszéd-ságában áll a borsi kastély, a hol Rákóczi Ferencz született. Ennek ódon falai, százados tölgyei alatt játszadozott, tanulta a magyar történelmet az ifjú Kossuth Lajos. A jogot a szomszéd *Sáros-Patak*on végezte, a Rákócziak várának hatalmas kertjében tanúgatta a magyar közjogot, hol a hársak és platánok alatt még a szellő fuvalma is hazaszeretetről, szabadságról susog. Tanúlmányain kívül a Rákóczi-történetek, regék és mondák voltak szellemi táplálékai. Ott még szájról szájra szálltak a régi kurucz nóták, s nem könyvből tanulta ő sem, mi sem, a kik egy emberöltő után már a Rákóczi és Kossuth emlékeit összeforrva találtuk ott, hogy

Ne higj magyar a németnek,
Akár mivel hitegetnek,
Mert ha ád is nagy levelet,
Mint a kerek köpenyeged
S pecsétet üt olyat rája,
Mint a holdnak karimája,
Nincsen abba semmi virtus,
Verje meg a Jézus Krisztus.¹⁾

A Rákócziak hazájának légköre volt az, melyben Kossuth nevedett. Csakis az nevelhetett egy II-ik Rákóczit, egy Kossuthot.

A Rákóczi hazája közszellemét vitte magával az 1832—6-iki országgyűlésre Pozsonyba, a hol mint az ifjuság vezére az *Országgyűlési Tudósításokat* szerkesztette. Ez adott neki erőt és kitarást, midőn a *Törvényhatósági Tudósítások* szerkesztése miatt börtönbe vetették. A magyar politikai szabadságért és függetlenségért rajongó hazafias szellemet sugározta ki a *Pesti Hírlap* hasábjairól. Azt oltotta be az 1847-iki országgyűlésbe, mint az ellenzéknek vezére. Azt vitte be a miniszteriumba, mint 48-nak pénz-

¹⁾ *Thaly K.* Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor költészetéhez.

ügyminisztere. Az volt vezérsillaga mint az ország kormányzójának s azt vitte magával egyetlen vagyonaként a számkivetésbe.

De Kossuth és reformator társai csak a vezérek voltak: 1848 márczius 15-ikét maga a nép tette a szabadság ünnepévé. Míg a pozsonyi országgyűlés a reformokat tárgyalja s a felelős magyar miniszterium kieszközlésére Bécsbe ment Kossuthot az ottani polgárság vállain hordozza s virágokkal halmozza el: addig Budapesten márczius 15-én az ifjúság és a nép az isten szabad ege alatt proklamálja, hogy: „*Mit kíván a magyar nemzet?*“ A 12 pont elseje a *sajtószabadság*, 12-ike az *unió Erdélylyel*, a két testvér hazának egyesítése.

II.

Az unio története még nincs megírva. Legyen szabad azért egy pár lélekemelő mozzanatot elmondani belőle, mert ez volt az, a mivel Erdély itt Kolozsvárt a márcziusi napok dicsőségéhez a maga részéről hozzá járult. Régi vágya volt ez a honfiaknak Királyhágón innen és túl. Az 1843—44-ki pozsonyi országgyűlésen ötöd-ször írnak fel a rendek a kormányhoz, hogy az egyesülés előkészítése végett országos bizottmány küldessék ki. De a kormánytól válasz nem érkezett.

1847-ben az ellenzék programjában, melyet Deák Ferencz szerkesztett, újra ki van mondva Magyarország és Erdély egyesítésének kívánása, hogy «a két nemzet egymásnak visszaadatván mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék».

Ezt követte a márczius 15-iki 12 pontban az unio kívánása. És az 1848-ki országgyűlés márczius 18-ikán a maga részéről törvénybe iktatta az egyesülés kívánását Erdélylyel.

Báró Wesselényi Miklós volt ennek a leglelkesebb szószólója, a magyar főrendiházi és az erdélyi ellenzék vezére a 30-as években, az 1838-iki pesti árvíz dicskoszorúzott hőse, s a szabad szó és szabad sajtó egyik vértanúja, a ki fogságában szeme világát veszítette el. Vértanúsága még inkább emelte népszerűségét. A márcziusi napok hírére ő is Pestre sietett. Április elsején a Múzeum-terén tartott gyűlésen a nép hallani kívánta. Sokaknak arcát könny nedvesítette, midőn az ellenzék egykori híres vezérét, a most világ-

talán nagy hazafit kézen fogva vezették az emelvényre. Az unióról beszélt lelkesen és lelkesítve. «Mi magyarok — úgymond — számra csekélyek vagyunk és mégis két hazánk van. Ez tovább így nem lehet. A testvéri kapocs szép, de a hol kapcsok vannak, ott a ki-kapcsolás is megeshető. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba.»

Az unio kérdése lelkesen tárgyalatott Erdélyben is.

A márczius 15-ki hírek hallatára Kolozsvár város tanácsa márczius 21-én rendkívüli közgyűlést tartott, a melyen a magyarországi új törvények, a közteherviselés, a jobbágyság eltörlése, s főkép az unio érdekében felterjesztést intéztek a főkormányzókhoz. Az ülés nyilvános volt, de a terembe az érdeklődőknek csak kis része fért, a többiek ellepték a tanácsház udvarát s az utcákat. Zászlókat lobogtattak, éltették az uniót s egy unio feliratú lobogót a tanácsház homlokzatára tűztek.

A közgyűlés feliratát *Pataki József* tanácsos az erkélyről felolvasta a nép előtt, a mely aztán tömegesen kísérte a főbíró és küldöttséget a főkormányzóhoz.

Gróf Teleki József, a népszerű gubernátor megígérte az erdélyi országgyűlés összehívásának kieszközlését. A nép örömjongásban tört ki, úgy hogy a kormányzó kénytelen volt a kormányzói tanács (a mostani egyetemi épület) ablakából kihajolva néhány biztató szót intézni a sok ezerre menő közönséghez. Este az ifjúság 300 fáklya fénye mellett zeneszóval ment a kormányzó lakásához, onnan gróf Bethlen Jánoshoz, végül az akkori «Erdélyi Híradó» szerkesztőjéhez. A fiatalság ezt az alkalmi dalt énekelte:

Nyugat felől testvérünk ajkíról
A szent *szabadság* menydörgése szól,
Ébredjünk és fogjunk kezét
S dörögjön fel hazánk felett
E szó:
Legyen szívben, hazában
Az ébredő magyar közt unio.

*

Nyugat felől testvérünk ajkíról
A *nemzetegység* szent ígéje szól
Ki nyugszik még?! ki vesztegel?
Most vagy soha! dörögjön fel

E szó:

A két magyar hazában

Legyen *szabadság*, legyen *unio*.

És a kormányzó királyi jóváhagyás reményében május 29-ére országgyűlést hirdetett Kolozsvárra. Időközben a magyar vármegyék és székely székek egyhangúlag az egyesülés eszméje mellett nyilatkoztak. A reactio a szászokat és oláhokat próbálta ellene izgatni; de csak részben ért céljt. Mind a szászok, mind az oláhok értelmesebbjei belátták, hogy mily megbecsülhetetlen jogokat és szabadságot nyertek a 48-ki törvényekben s április havában az oláh nép tekintélyes képviselői *hálanyilatkozatot* intéztek a magyarokhoz a hirlapokban. Így nyilatkozott az első *balázsfalvi oláh népgyűlés* is ápril 30-án, egyszersmind egy másik nemzeti gyűlést tűzvé ki május 15-ikére az unio és az oláhok külön kívánatai tárgyalása végett.

Május 15-ikén 15,000 főnyi oláh gyűlt össze a balázsfalvi mezőn. Ekkor már az orosz izgatás is elkezdte a bujtogatást s a mezőn már orosz zászlókat is tűztek ki. *Saguna András* gör. keleti érsek a reactióval szövetkezett; az érdemekben megöszült gör. katolikus püspök *Lemény János* hű maradt a szabadság ügyéhez s az unio eszméjéhez. Tizenhat pontba foglalták kívánataikat, melyeket a királyhoz és a kormányhoz küldöttségek vittek föl a két főpappal az élükön. Az egyik pont azt kívánta, hogy az unio addig ne tárgyalassék, míg az oláh mint alkotmányos nemzet nem lesz képviselve. A magyarországi oláhok erre felszólítást intéztek erdélyi fajrokonaikhoz, felvilágosítandó őket, hogy az unio elfogadása nekik is érdekükben áll. A magyarországi oláhok küldötteinek pesti gyűlése pedig május 21-ikén feliratot intézett a miniszteriumhoz, melyben a királynak hűséget, a szabadság lelkes harczosainak köszönetet, a magyar testvérekhez ragaszkodást és a miniszterium iránt bizalmat fejezett ki.

Ilyen előzmények után nyílt meg az erdélyi országgyűlés Kolozsvárt 1848. május 28-án.

A megelőző napon épen vasárnap lévén, a rendek előzetes tanácskozásra, *nemzeti gyűlésre* jöttek össze. Megható jelenet volt, midőn a világtalan Wesselényi Miklós, barátjának gróf Teleki Domokosnak karján vezetettet a terembe. Az 1834-ki zivataros or-

szágyűlésre való visszaemlékezés — midőn ő volt az ellenzék vezére, a nemzet bálványa, — s az unioinak lelkesítése, a melynek ő volt Erdélyben és Magyarországon leglelkesebb szószólója, olyan hatalmas falrengető éljent csalt a jelenlevők ajkaira, a minőt alig hallottak addigelé a mi ódon Redoute-unok falai.

Wesselényi Miklós volt az első szónok, a ki mindenek előtt az unio kérdését kívánta napirendre tűzni, a mit el is fogadtak.

Másnap május 29-én tartotta az országgyűlés első rendes ülését. A piacot és a Monostor-utcát már kora reggel nagy néptömeg szállotta meg. A házak fel voltak lobogózva, a nemzetőrség diszruhában foglalta el a Redoute előtti tért. A sorkatonaság is kiállott tisztelegni. A karzatokon zsúfolva szorongott a nép, a hallgatók számára alant is kellett helyet szorítani. A termet nemzeti színű zászlók ékesítették. Ilyen keretben folyt le a lélekemelő jelenet, az unio kimondása itt ezen a helyen, a hol most emlékünnepeinket tartjuk. Tán épen ezen a helyen, a hol most a mi emelvényünk áll, állott a trónt jelképező emelvény, a melyről br. *Puchner* Antal tábornagy, erdélyi főhadparancsnok, mint királyi biztos megnyitotta az országgyűlést, és pedig (most először) *magyar nyelven*, V. Ferdinánd magyar király nevében. Kitérő éljen, lelkes ovatio hangzott fel a magyar nyelv és a magyar király mellett. Ez a lelkes tüntetés, az egykorú hirlaptudósítás szerint, egy negyed óráig tartott.

A kir. biztos távozása után, mert minden percz drága, az országgyűlés *nemzeti ülésé* alakult át s megkezdette a tanácskozásokot az unio felett. Lélekemelően nyilvánult az egyetértés a Magyarországgal való egyesülés kérdésében. *Hátszeg* oláh követe is pártolta az uniot, csak azt kívánta, hogy ugyanazon törvényben mondassék ki az oláh nemzetnek az erdélyi három nemzettel való egyenlő jogosultsága. A *szász követek* is pártolták elvben, csakis nyelvök használata és területi épségek érdekében állítottak föl kívánatokat. A gyűlés végeztével (a mint az Erdélyi Híradó május 30-ki számában olvassuk) «ezer meg ezer kalap és zsebkendő lobogtatásával és kard csörgetésével ezer meg ezer torok hangoztatta:

Az unio ki van mondva!

Unió! Unió!“

Este a várost fényesen kivilágították. A nemzetgyűlésből kitérő sokaság „*Az unió meg van, éljen az egygyé lett Magyar-*

hon!“ kiáltások között vonúlt el az utczákon. Az öröm és lelkesülés leírhatatlan. A királyi biztos és kormányzó ablaka is fényözönben úszott.

Pedig az országgyűlés rendes ülésén még csak másnap, május 30-án került tárgyalás alá. Legelőször is *Wesselényi Miklós* emelte fel dörgő szavát:

„Boldognak érzem magamat — úgymond — hogy nekem jutott osztályrészül a szerencse, egy oly magasztos ügyben, melyért fiatal korom első éveitől fogva küzdöttem, melyért szenvedtem, most már szenvedéseimre enyhítő balsamul (mely valóban nagyobbszerű küzdelmeknek is méltó bére lehet) én emeltem föl a diadalmas lobogót. E szent lobogó alá hívom föl a t. R. R.-ket, mondják ki egy lélekkel, egy szájjal: Nekünk unió kell az 1848. 7-ik törvényezikk szerint.“

Erre egy hatalmas *unió!* kiáltás reszketteté meg a terem falait, melyre az utcán levő roppant tömeg viszhangja felelt.

„Ez örömrivalgás — folytatja *Wesselényi* — a hon buzgó óhajlásának e menydörgő kifejezése sokkal ékesebben és szívrehatóbban szól az unió mellett, mint a hogy én támogathatnám indítványomat. Azért még egyszer kiáltom: *Éljen s örökké létezzen az unió!*“

Az iménti jelenet itt megújult, s csak perczek múlva jutott szóhoz *Szász Károly*, hogy a határozat kimondására kérje fel az elnököket.

Még *Kemény Domokos báró* jelentette ki, hogy «Nem volt 300 év óta ily dicső napja a magyarnak . . . I. Ferdinánd volt a szakadozott magyar haza első királya, V. Ferdinánd, ki az egy magyar honnak lett királyává . . . Most már elmondhatja a magyar, hogy egy istenem, egy hazám.»

A szász követek nevében *Brassó követe* (Roth) jelenté ki, hogy az uniót a *pragmatica sanctio* fenntartása mellett ők is elfogadják. A szász követek mindnyájan felállanak és a gyűlés előtt meghajtják magokat.

Erre érdekes jelenet következett. Egy *székely követ* felnyitja az ablakot és a zajongó népnek kikiáltja, hogy *a szászok pártolják az uniót!* Falakat reszkettető öröm zaj, éljen riad fel erre. A nép látni kívánja a szász követeket. Ezek az ablakban megjelennek s eget verő éljennel üdvözlötteknek. Egy fiatal ember a pesti küldöttség zászlaját a trón előtt meghajtja s a király képe alá tüzi.

Éljen a király! hangzik most minden oldalról. A nép künn

mennydörögve ismétli s az országgyűlés termére feltűzik kívül Magyarország zászlóját.

Azután *Kemény Dénes* báró a szászok és oláhok hazafiságára hivatkozik. *Szeben követe* (Schmidt Konrád) hazafiasan válaszol. A gyűlés köszönetet szavazva feláll, a karzat éljenez; künn a nép *Schmidt* és *Lemény* nevét kiabálja s a szász követeket s a hazafias oláh érseket látni kívánja. Ezek lemennek a nép közé, sok ezer üdvözlő hang és kar fogadja őket. A nép Szeben követét vállaikra emeli s ez hazafias szép beszédben köszöni meg a szász nemzet nevében a magyar nép üdvözlését. Az oláh érseknek egy széket hoznak s az ősz patriarcha arra fölállva megilletődve szólott a magyar s oláh testvériségről, egyenlőségről és szabadságról; egyességre, a haza és királyhoz hű ragaszkodásra hívta fel a népet, ugyanezt ígérvén az oláh nemzet részéről is. Az alatt az országgyűlés termében lelkes beszédek hangzottak el; az utolsóban *Pálfi János* Udvarhelyszék nevében 30,000 székely vitéz karját ajánlotta fel a haza védelmére. Az egész gyűlés felállott s örömríadással üdvözli a szónokot.

A *kormányzó*, a Hunyadiak korának nagy nevű történetírója, e szép történelmi jelenet befejezéséül határozatul mondja ki, hogy Erdély egyesítése Magyarországgal egyhangúlag elfogadtatott.

Kolozsvár örömrában úszott, a gyűlésből jövő követeket a nép zászlók erdejével fogadta, s kísérte az utcákon végig. A királyi biztos lakásához hullámozott a tömeg, majd a kormányzót, azután az országgyűlés elnökét, gróf Bethlen Jánost kísérte haza. Innen Wesselényihez mentek, a ki lelkes beszédet tartott a néphez. Végre a városháza elé gyűlt az ünneplő közönség, a melynek erkélyén *Székely József* Pest város zászlaját szép beszéd kíséretében adta át emlékül a város birájának. Utána még *Komárom küldötte* beszélt. Végül a Monostor-utcát elnevezték „*Unió-utczá*“-nak (d. u. már ott fénylett az új név az utca szegletén) a Hid-utcát pedig *Wesselényi-utczá*-nak. Este a város tényárban úszott, a lakosság az utcákon hullámozott s a Rákóczi-induló zenéje mellett tódult a királyi biztos lakásához. Az öreg tábornagy megilletődve jelent meg az erkélyen. Innen a sorkatonaság őrtanyájához mentek, zeneszóval s éljenekkel tisztelték meg. A katonaság viszonzta a szíves tüntetést, s reggelre nemzeti színekkel festették be a sárga-

fekete karfákat. Késő éjjelig tartott a lelkesülés zaja, a nélkül, hogy legkisebb kihágás történt volna.

Az unio kikiáltásával új korszak derült fel a többé nem külön álló Erdélyország történetében.

Sajnos, az új korszakot nem sokára *vérkereszttség* avatta fel. A reactio megkezdette átkos munkáját s következett a dicső szabadságharcz, melyben minden igaz honfi két kézzel küzdött, mint Kinizsi a Kenyérmezőn. A nemzet kivívta a világ csodálatát s bebizonyította a harc mezején is, hogy érdemes a szabadságra.

A ki a nemzet politikai jogait a legalkotmányosabb úton kivívta, fel tudta tüzelni azok megvédelmezésére is honfitársait.

A képviseleti rendszer alapján először összehívott 1848-iki országgyűlés tanácskozásainak legelső napján (július 11-én) *Kossuth Lajos* a haza védelmére emelt szót s tartotta amaz emlékezetes beszédét, a minőt alig hallott addig a magyar országgyűlés. Támolyogva jutott a szószekre, betegen, sápadtan kezdte. Üljön le! beszéljen ülve! kérték barátai. — Majd leülök, ha kifáradok. — De nem volt rá szüksége. «A felhevülés visszaadta a sápadt arcznak az eleven színt. A hazafiúi lelkesedés meggyógyította a beteget, erőt adott a hanyatlónak.»

„Midőn a szószekre lépek — így kezdé két óráig tartó szónoklatát — hogy önöket felhívjam, *mentsék meg a hazát*, e percznek irtozatos nagyszerűsége szorítva hat le keblemre. Úgy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyengék, örök halálba visszasülyedjenek: ha pedig van bennök életerő, örökre ébredjenek. Úgy áll e perczben a nemzet sorsa, uraim, önök kezében: és isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is.“ „Horvátország nyílt pártütésben áll“... „Uraim, a haza veszélyben van!“ kiáltott föl. „Mondják ki önök azt, hogy a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállóságának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni és hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállóságát, szabadságát legkevésbé is sérthetné, senkitől semmi áron el nem fogad, hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökké teljesíteni kész.“

Az országgyűlés felállással egyhangúlag elfogadta Kossuth indítványát, hogy az ország haderejét 200,000 főre emelje s erre a költségeket (40 milliót) előteremtse.

Erre Kossuth meghatottan így végezte beszédét:

„Önök felállottak mint egy férfiú s én leborúlok a nemzet nagysága előtt s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiúságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a pokol kapui sem döntenék meg.“

A veszély közeledtével ő maga kelt körútra, bejárta a Duna-Tisza közén a nagyobb városokat s beszédeivel annyira harczra tüzelte a népet, hogy egész hadseregek indultak a fenyegetett főváros felé.

Mintha a végzet megirigyelte volna, hogy mi véráldozat nélkül jussunk a legdrágább emberi, nemzeti és állami jogok birtokába, a mikért másutt patak számra folyt a vér. És folyt nálunk is egy álló esztendeig, elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt, de a szabadságot nem lehetett megölni, az mint a phoenix madár újra föltámadt hamvaiból.

Áldjuk érte 48-at s 67-et s azoknak emlékét, a kik azt megteremtették. Áldjuk főkép *azét*, a ki a hontalanul bujdosás keservei között is ez egyetlen eszméért élt és munkált szünetlenül és a szabadságharc szomorú vége után sem vesztette el reményét és feltartotta ezzel a nemzetét is. Meghatóan írja le búcsúját a hazától «Irataim az Emigrációból» cz. munkája I. kötete előszavában: „Kifejezhetlen érzelem-vihar dúlta lelkemet, midőn a világosi feyerletétel hontalaná tett.

— Nincs szó, mely arról fogalmat adhatna.

Leborúltam hazám földjére, mielőtt határán átlépnék, zokogva nyomtam reá a fiú szeretet búcsúcsókját; egy csipetnyi port vettem belőle magamhoz; még egy lépés, és — — — úgy valék, mint a tört hajó roncsa, melyet a szélvész kidob a homokra egy sivatagon.

Ott álltam tompa merengésben a nem magyar Duna partján, melynek habjaiban — amonnan felülről, — a magyar nemzet könyeiből ég felé szállott vízpára csapadéka vegyült, s kis távolságban tőlem rohant tova a Vaskapu sziklatorlaszán keresztül, zúgva, morogva, mintha szitkozódna a meg nem érdemlett végzet ellen.

Én hallgattam e zúgást, mely keblem viharával összefolyt; belebámúltam a méltatlanul meghiusult honfi remények semmiségébe; és arczomon öntudatlanul a kifejezhetlen fájdalom könyzápóra ömlött alá.

Minden volt e könyzáporban a mi a hazafi szívének fáj! minden! csak egy nem! a reménytelenség nem; a kétségbeesés hazám jövője felett nem.

Ő volt az, a ki ezt a reményt a nemzetben fentartotta. A ki az elnyomatás idejében Kis-Ázsiától Amerikáig felébresztette a világ érdeklődését, rokonszenvét a magyar szabadság szent ügye iránt, a

ki mint egy élő szobor, mint egy tüneményszerű újkori Memnon-szobor, ha rá sütött a napsugár Magyarország felől, vagy vihar szele érte innen húrjait, mindig megszólalt és hallatta bűbajos hangjait, melyet egy egész nemzet elfojtott lélegzettel várt és hallgatott.

És visszazendült rá a magyar nép sóhajtása, hogy

Esdve kér az egész haza
Kossuth Lajos gyere haza!

S ha ő nem jött, mert ő már a történelemé volt életében is, megmozdult az ország népe s az járt ki hozzá. Négy évvel ezelőtt csak egyszerre 850-en zarándokoltunk el hozzá, turini magányába, a marsalai ezer utcájába s midannyian a hazaszeretetlen megerősödve tértünk vissza. Láttuk akkor még piros arcát a lángész sugarában, ragyogó kék szemeit, hallottuk szavának zengő muzsikáját dolgozó szobájában (a hol az Emigratio történetét írogatta) s szónoklatának tárogató harsogását (melylyel egykor egy országot új életre keltett), midőn ezer ember előtt másfél órán át beszélt Turin legnagyobb termében, kijelentvén, hogy *ez a kebel megtörhet, de meghajolni nem fog soha!*

És meg nem hajolt sem az idők és politikai viszonyok változásának, sem az agg kornak, sem a betegségnek sulya alatt.

Úgy lépett a történelem ítélő széke elé, mint a magyar szabadságnak, függetlenségnek és önállóságnak örökké világító fáklója, tündöklő eszményképe.

Nevét együtt fogja emlegetni a történelem Bocskayval, Bethlennel, Thökölyvel, Rákóczi Ferenczcel; és együtt századunk legnagyobb alakjaival, Széchenyivel, Deákkal, a kik mind egy cél felé törekedtek, bár különböző úton és eszközökkel és különböző sikerrel. Nagyságuk egyaránt fölülemelkedik a politikai pártok színvonalán s az egész nemzet osztatlan kegyelete őrzi emléküket.

Midőn márcz. 15-én a szabadság, egyenlőség és testvériség ünnepeit üljük, szabadsághőseink emlékeit felújítva tőlük tanulunk hazaszeretetet és lelkesedést azokért a szent eszmékért, a mikért ők éltek, küzdöttek s a miknek megvalósításáért

„Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.“

DR. SZÁDECZKY LAJOS.

A választási rendszer bírálata.

(Második közlemény.)

Eötvös József genialis axiomájának igazolásául még csak hazai példákat idézünk.

Pest városának fennebb általános körvonalokban érintett 1869-ik évi választása a következő számokat tünteti fel:

Választandó volt 5 képviselő és kaptak:

	Kormánypárti			Ellenzéki	
	képvis.	szavazó		képvis.	szavazó
Deák Ferencz	1	1230	Ujházi László		214
Szentkirályi Mór		815	Csernátony Lajos	1	859
Gorové István		1491	Jókai Mór	1	1511
Wahrmann Mór	1	1748			
Török Pál		407	Vidacs János	1	522
		<u>5697</u>			<u>3106</u>

Megválasztott 2 kormánypárti és 3 ellenzéki, holott a kormánypárti szavazók majdnem kétszer annyian voltak, mint az ellenzékiek.

Hasonló eset adta elő magát ugyanekkor Közép-Szolnokmegyében, a hol 3 kerületben 4929 szavazatot adtak be az ellenzékiek és csak egy képviselőt választottak, ellenben a kormánypártiak amannak felénél is kevesebb, azaz 1976 szavazattal 2 jelöltjüket választották meg.

Ha ugyanezen választások alkalmával némely kerületeket tekintünk, nem is véve számításunkba az egyhangú választásokat, melyek valamely oldalra még nagyobb súlylyal nyomják le a mérleget, hanem csak olyan kerületekről szólva, a hol ellenpárt is létezett, 11 városban ilyszerű jelenségeket találunk:

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
Becskerek	1	834	.	120
Körmöcz	1	177	.	72
Miskolcz	.	444	1	461
Bereczk	1	224	.	55
Erzsébetváros	1	149	.	63
M.-Vásárhely	.	546	1	555
Oláhfalú	1	156	.	7
Félegyház	.	359	1	561
Gyöngyös	.	783	1	886
Pécs	.	1072	1	1076
Szabadka	.	288	1	526
		5432		4382

A többség, 5432 kormánypárti, választott 5 képviselőt és a kisebbség 4382 szavazattal 6 képviselőt.

Érdekesebb ennél, a mi az ellenzékkel más 33 városban történt:

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
Baja	.	36	1	1109
Békés	.	93	1	1590
Böszörmény	.	3	1	812
Csaba	.	124	1	1149
Csongrád	.	40	1	831
Erzsébetváros I.	.	149	.	63
Erzsébetváros II.	1	144	.	68
Sz.-Fejérvár	.	741	1	1147
Fiume	1	428	.	185
Győr	1	936	.	807
Gyula	.	481	1	1508
Hátszeg	1	59	.	32
Hyefalva	1	168	.	58
Jászberény	.	10	1	1647
Kassa	1	684	.	681
Kolozsvár I.	1	962	.	728
„ II.	1	988	.	711
Kikinda	.	468	1	762
Kőrös	.	750	1	1457
Marosvásárhely	1	546	.	357
Pápa	1	549	.	481
Pozsony I.	1	398	.	369
„ II.	1	459	.	154
Oláhfalú	1	156	.	7
Sopron	1	715	.	544
Szamosujvár I.	1	301	.	51
	15	10388	10	17308

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
Szamosújvár II.	15	10388	10	17308
Sepsi-Szt.-György	1	306	.	49
Szék	1	298	.	25
Szeged	1	491	.	139
Szentes	1	867	.	557
Temesvár	1	287	1	907
Sz.-Üdvarhely	1	1004	.	941
N.-Várad	1	334	.	175
H.-M.-Vásárhely	.	342	1	782
Vajda-Hunyad	.	444	1	3063
Versecz	1	188	.	6
	1	1672	.	1421
	24	16521	13	25373

E városokban tehát a 25 ezeret tevő ellenzéki majoritás csak 13, azaz félannyi képviselőt bírt megválasztani, mint a 16 ezernyi kormánypárti szavazó, a kik 24 képviselőt küldtek a parlamentbe.

— Egyes megyei kerületeket tekintve: —

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
Gönczi	.	349	1	1396
Kulai	.	908	1	1468
Bihari	1	746	.	659
Battonyai	1	890	.	812
Doroghi	1	1135	.	1047
Heves és Szolnok	.	299	1	1289
Husztai	1	1104	.	844
M.-óvári	1	621	.	403
Ödözlői	.	585	1	2483
Váczi	.	622	1	1723
Dunavecsei	.	1015	1	1686
Dunapatai	.	1114	1	1806
Keczeli	.	351	1	1004
Kismártoni	1	1183	.	1081
Krassói	1	1510	.	1460
Ar.-medgyesi	1	1009	.	807
Zsibói	1	715	.	647
Csákovai	1	813	.	704
Ujaradi	1	772	.	624
Bánátkomlói	1	725	.	546
Ó-besenyői	1	668	.	597
Rumi	1	1128	.	1038
Korponai	1	965	.	886
Szliácsi	1	1490	.	1365
Besztercei	1	309	.	241
Fogarásvidéki	1	463	.	455
Segesvárszéki	1	397	.	363
	19	21786	8	27457

E kerületekben tehát a kisebbség 21 ezer szavazattal megválasztotta 19 jelöltjét és a többség 27 ezer szavazattal csak 9 képviselőt bírt választani. A 27 ezer 10-el kevesebbet, mint a 21 ezer.

Íme ezek számtani következményei a jelenleg majdnem világszerte fennálló választási rendszernek!

A fennebbi, úgy véljük, eléggé kiáltó adatokkal kapcsolatban ezúttal csak felemlítjük itt, hogy Stuart Mill alapos állítása szerint a többség által választott képviselők kebelében ismét csak a többség dönt s így a nemzet többségének, a fennebbi példák szerint kisebbségének többsége, azaz mindenként kisebbsége határoz az ország sorsa felett. Minthogy pedig hazánkban a választók egész tömege csak kisebbsége a lakosságnak, tehát a kisebbség többségének, esetleg kisebbségének többsége dönt.

E feltűnő anomaliák vizsgálatához közel áll a feltevés, hogy a visszasságok nem annyira a rendszerből, mint inkább az egyes választókerületekben levő választók számának aránytalanságaiból s a hazai példákban épen feltűnő különbségeiből erednének. Bizonyítására annak, hogy teljesen egyenlő számú választóból alakított választókerületekben is ugyanezen eredmény mutatkozik, az 1869-iki 395 választókerületben beadott összes szavazatokat egyenkint arányosítottuk egy kerek számhoz, mintha valamennyi kerület szavazóinak száma teljesen egyenlő lett volna. Ha egyik kerületben ugyanis 100 szavazó választ egy képviselőt és a másikban 200 ugyancsak egyet, akkor magában a parlamentben az első kerületnek minden szavazata kétszer akkora súlylyal bír, mint a másodikban. A két kerület szavazatainak összeöntésekor tehát csak úgy tisztíthatjuk meg az eredményt a választókerületek aránytalanságainak befolyásától, ha amaz első kerület választóinak számát kétszázra emeljük fel, avagy a 200 szavazóval bíró kerületet 100-ra szállítjuk le. Magyarországon átlag véve mintegy 2000 szavazó választ egy képviselőt s az egyes kerületek szavazásait akként arányosítottuk, a magasabb szavazatokat leszállítva és a kisebb kerületek szavazatait felemelve, mintha valamennyi kerület egyenlő 2 ezer szavazóból kerekítettett volna ki. Az összes magyarországi választások végeredménye ekkor csak annyit változik ezen arányosítás által, hogy a kormánypártnak a tényleg megválasztott 235 képviselő helyett a pártok arányait véve alapúl, 216 képviselőhöz

lett volna joga, 5-tel több taghoz, mint a mennyi ugyancsak a pártok arányai szerint az egyenetlen kerületek mellett is tenforog; de másrészt kiviláglik az is, hogy a kerületek egyenetlenségéből a kormánypárt nem vont előnyt.

A részleteket tekintve azonban úgy találjuk, hogy az egyenetlen választókerületek nem hogy növelték volna, sőt itt-ott elfedték a jelenlegi rendszer roppant fonákságait.

Igy például a Pest városából idézett fennebbi adatok szerint 5697 kormánypárti és 3106 ellenzéki szavazat adatott be összesen az öt kerületben, melyek annyira egyenetlenek voltak, hogy az egyik 3222 választót, s a másik csak 1023-at foglalt magában. Ha azonban e kerületek mindenike 2000 választóból állott volna, s e számhoz arányosítjuk egyenként a beadott szavazatokat, akkor 6583-at tett volna a kormánypárti és csak 3138-at az ellenzéki szavazatok összege s még nagyobb lett volna az igazságtalanság, t. i. az első kétszeres többség csak 2 képviselőt s a nagy kisebbség 3 képviselőt választott volna meg. A valóságban a kisebbségre jutott többség nem közelítette meg a kisebbség kétszeresét, ha azonban a kerületek egyenlők lesznek vala, a kétszerest is felülhaladja azon egy választási eredménnyel.

Második példánk Középszolnokmegyét illette. Itt 1976 szóval két képviselőt választott a kormánypárt és 4929 szóval csak egyet az ellenzék. Ha azonban a kerületeket egyenlőknek vesszük, ugyanazon eredmény mellett 1229 szó illeti vala a kormánypártot és 3032 az ellenzékét.

Hogy azonban a jelenlegi többségi rendszer miként játsza el bármely párt kezéről azon előnyöket, melyeket a választókerületek egyenetlenségeivel elérni vél, erre nézve kiáltó például idézhetjük, hogy az erdélyi részekből 28 választókerület 1869-ben 13 ezer 714 beirt választóval küldött fel 37 kormánypárti képviselőt és Pestmegyének 28 ezer 809 beirt választója 10 ellenzéki képviselőt, holott Pestmegyét az erdélyrészi kulccsal 78 ellenzéki képviselő illette volna meg és ennek daczára az egész országot tekintve, a választókerületek egyenetlensége nem járt haszonnal a kormánypártra nézve.

A külföldi források arányosított átszámításaival nem bírunk, de a négy angol parlamenti tagnak a Nineteenth Century idézett évfolyamából, az ohioi államot érdeklőleg idézett adatok szintén majd-

nem egészen egyenlő kerületekből vannak véve. Valamint egyenlő számú választókkal bíró kerületekre alapította b. Eötvös József is feltevéseit.

Elejét veendő minden ellenvetésnek, végül megjegyezzük itt, hogy a magyarországi 1869-iki választásokból készített összegezéseinkben akként számítottuk az egyhangú választásokat, mintha valamennyi szavazó a jelöltre adta volna szavazatát. Minthogy azonban a tényleges szavazásoknál sohasem jelenik meg a választáson minden szavazó polgár, könnyen feltehető, hogy valamennyi szavazatnak együvé számítása az összeredményre befolyással van, a minthogy némi hatást e körülmény csakugyan gyakorol is.

Magyarországon épügy, mint Angliában¹⁾ átalán egy ötöde a választóknak a 69-iki választások alkalmával is tartózkodott a szavazástól.

Volt pedig összesen 65 kormánypárti és 47 ellenzéki egyhangú választás; a viszonyosság kedvéért tehát a kormánypárti szavazatokból 18 választás szavazatainak egy ötödrésze jó levonásba, a miből az következik, hogy a kormánypártot még kevesebb szavazat és a mi számításaink szerint még 4 képviselővel kevesebb képviselő illette volna meg, s így a szavazatok igazságos aránya szerint tényleges 150 parlamenti többség helyett csak 38 szótöbbséghez lett volna joga. E szerint a *reductio* is csak a rendszer alaphibáinak kitüntetésére szolgál.

Az angol választások között egyhangú választást alig találhatni és a hazai megyékből a valóságos többség túlhajtására és csakis ezekre nézve idézett példáink között fordulnak elő ugyan *mindkét párt részéről* egyhangú választások, melyek csekélyebb mértékben alterálják az összegezéseket, de a választási eredményen mit sem változtatnak. Végül azon figyelemre méltó hazai példák között, melyeket a kisebbségnek többséggé való átalakulására nézve idéztünk, — daczára annak, hogy még kiáltóbbá lehetett volna tenni általuk e sajátságos metamorphosisokat — következetesen kerültük az egyhangú választásokat.

Számtani szempontokból általában constatálhatni, hogy a jelenlegi rendszer mellett:

¹⁾ The Contemporary Review. 1880. nov. Home Rule in Ireland. Alfred Frisby.

1-ször: A mely párt az egyes kerületekben nem éri el fele számát az ellenpártnak, minden szavazatát e kerületben elvesztette.

2-szor: A mely párt egyhangú választások útján, vagy túlnyomó többséggel nyeri képviselőit, elvesztette mindazon szavazatait, a melyek az egy szótöbbségen felül jelöltjeire adattak, sőt elveszti azon kerületeket is, a hol e felesleges szavazatok által az ellenfél felett győzedelmeskedhetett volna.

3-szor. A mely párt csekély többséggel választja képviselőit, de általában a kerületek többségét az országban bírja, számíthat rá, hogy sokkal nagyobb többséggel fog a parlamentben rendelkezni, mint a mennyi a szavazatok aránya szerint megilletné.

4. A mely párt bírja ugyan az országban a többséget, de választói egyhangúlag, vagy túlnyomó többséggel ejtik meg a választást, a többség daczára kisebbségre juthat a parlamentben.

5 Minél egyenletesebben vannak elosztva az egyes kerületekben az egymással szemben álló pártok, annál kétesebb, hogy a valódi többség jut parlamenti többségre.

6. Minél több kerületben egyenletesen van elosztva valamely általános többségben levő párt, épen ekkor, midőn legkevésbé szükséges, sőt a midőn a közérdekre nézve a legveszedelmesebb lehet, parlamenti többsége a szavazók között levő többséghez viszonyítva, mindinkább megsokszorozódik. És minél kevesebb kerületbe összetömörülve szerepel a választók között levő általános többsége, a midőn legnagyobb szüksége van e többség megerősítésére, kisebbségre juthat a parlamentben.

Valamely intézmény összhatását csak úgy ítélni meg helyesen, ha az egyes jelenségeket megtisztítva minden melléktényező közremunkálásától, külön vesszük vizsgálat alá, és hatását a többiekől izoláltan megállapíthatjuk. Láttuk előbb számokban különféle országok választásainak tapasztalati összeredményeit, szükséges tehát a most felsorolt és egymástól elkülönített, de azért csak elméleti feltevések igazságát szintén számokkal igazolni, hogy egészen bizonyosak lehessünk az iránt, miszerint e factorok összműködése csakis a már idézett fonák eredményeket hozhatja létre.

A fennebbi tételeket tehát számokkal ekként igazolhatjuk:

Ad 1. 10 választó-kerületben ezer-ezer szavazattal.

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
1	1	501	.	499
2	1	501	.	499
3	1	501	.	499
4	1	501	.	499
5	1	501	.	499
6	1	501	.	499
7	1	501	.	499
8	1	501	.	499
9	1	501	.	499
10	1	501	.	499
	10	5010	0	4990

Tehát az ellenzék 4990 szavazata mind kárba ment, és csak kormánypártiak választottak meg.

Ad 2. 10 választó kerület ezer-ezer szavazattal.

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
1	1	1000	.	.
2	1	1000	.	.
3	1	1000	.	.
4	1	1000	.	.
5	1	1000	.	.
6	.	499	1	501
7	.	499	1	501
8	.	499	1	501
9	.	499	1	501
10	.	499	1	501
	5	7494	5	2506

E szerint az 5 első egyhangú választáson a kormánypárt elvesztegette mindazon szavazatait, melyekkel a másik 5 kerületet és ezeken kívül esetleg még több más kerületet is megnyerhetett volna.

Ad 3. Bizonyít az első helyen idézett példa, mely szerint 10 kerületben egy-egy szó, azaz összesen 20 szótöbbséggel valamennyi képviselői széket a pártok arányának semmiben sem megfelelőleg kizárólag a kormánypárt nyert el.

Ad 4. 10 kerület ezer-ezer szavazattal.

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
1	1	1000	.	.
2	1	1000	.	.
3	1	1000	.	.
4	1	1000	.	.
5	.	499	1	501
6	.	499	1	501
7	.	499	1	501
8	.	499	1	501
9	.	499	1	501
10	.	499	1	501
	4	6994	6	3006

Tehát az egyhangú választások miatt kisebbségre jutott a nagy többség.

Ad 5. 10 választó kerület ezer-ezer szavazattal.

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
1	1	509	.	491
2	1	501	.	499
3	1	501	.	499
4	.	499	1	501
5	.	499	1	501
6	.	499	1	501
7	.	499	1	501
8	.	499	1	501
9	.	499	1	501
10	.	499	1	501
	3	4504	7	4496

E példában 4 választótól függ, hogy egy híján valamennyi kerületet a kormánypárt többségének daczára az ellenzék a maga részére nyerjen meg. Minél egyenletesebben vannak tehát eloszolva a pártok, annál kétesebb a valódi többség győzelme.

Ad. 6. Hivatkozunk az első példára, mely szerint 5010 szavazattal 4990 szavazat ellenében mind a 10 képviselőt a kormánypárt választotta meg. Ez esetben tehát a többség teljesen felemészttette a kisebbséget, s ekkor állott legnagyobb aránytalanságban a kor-

mánpárt parlamenti többsége a szavazásban nyert többségéhez képest, és legnagyobb mértékben eltávozott az őt jogosan megillető többségtől.

Ha azonban az ellenzék e 20 szavazatból csak 2 szavazatot, az összes 10.000 szavazatnak csak ötszázad részét bírta elhódítani, egy-egy képviselővel többet választ a parlamentbe. Mignem azon arányban száll lejjebb egész rohamossággal a kormánypárt az őt jogosan megillető többséghez alkalmazkodva, minél kevesebb a kerület, a hol többséggel bír.

Ha felveszünk 500 kerületet ezer-ezer választóval és választható 500 képviselő, a kik mind csak egy-egy szavazattal győznek az ellenfelet, akkor a következő arányszámokhoz jutunk:

Parlamenti arány	Képviselő		Parlamenti többség	Választó többség	Választók közötti arány				
	jobb	bal							
5 : 5	50 : 50	500	—	500	500	50	50	000	5 : 5
24 : 25	48 : 50	490	10	480	490	49	50	000	49 : 50
23 : 25	46 : 50	480	20	460	480	48	50	000	24 : 25
22 : 25	44 : 50	470	30	440	470	47	50	000	47 : 50
21 : 25	42 : 50	460	40	420	460	46	50	000	23 : 25
20 : 25	40 : 50	450	50	400	450	45	50	000	9 : 10
19 : 25	38 : 50	440	60	380	440	44	50	000	22 : 25
18 : 25	36 : 50	430	70	360	430	43	50	000	43 : 50
17 : 25	34 : 50	420	80	340	420	42	50	000	21 : 25
16 : 25	32 : 50	410	90	320	410	41	50	000	41 : 50
15 : 25	30 : 50	400	100	300	400	40	50	000	4 : 5
14 : 25	28 : 50	390	110	280	390	39	50	000	39 : 50
13 : 25	26 : 50	380	120	260	380	38	50	000	19 : 25
12 : 25	24 : 50	370	130	240	370	37	50	000	37 : 50
11 : 25	22 : 50	360	140	220	360	36	50	000	18 : 25
10 : 25	20 : 50	350	150	200	350	35	50	000	7 : 10
9 : 25	18 : 50	340	160	180	340	34	50	000	17 : 25
8 : 25	16 : 50	330	170	160	330	33	50	000	33 : 50
7 : 25	14 : 50	320	180	140	320	32	50	000	16 : 25
6 : 25	12 : 50	310	190	120	310	31	50	000	31 : 50
5 : 25	10 : 50	300	200	100	300	30	50	000	3 : 5
4 : 25	8 : 50	290	210	80	290	29	50	000	29 : 50
3 : 25	6 : 50	280	220	60	280	28	50	000	14 : 25
2 : 25	4 : 50	270	230	40	270	27	50	000	27 : 50
1 : 25	2 : 50	260	240	20	260	26	50	000	13 : 25

E példák között első esetben bír az egyik párt *legtöbb kerületben* többséggel, mert valamennyi képviselőt ő választ meg, holott a nyert szavazatok aránya szerint csak egy képviselővel illet-

né meg öt több, mint a másik pártot. Tehát a midőn sok oly választó kerülettel bír egy párt, melyben többséget ér el, leginkább eltávozik az ő parlamenti többsége az öt jogosan megillető többségtől. A táblázat utolsó esetében pedig csak 10 kerületben bír egyik párt többséggel, s ha a beadott szavazatokat vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy a győzelmes párt 250,260 szavazatot és a kisebbségben maradt párt 249,740 szavazatot kapott volna. E szavazatok után a győzelmes felet megillette volna 250, és a kisebbségben maradt pártot 249 képviselő. A táblázat szerint az első 260, a második 240 képviselőt nyert. Tehát a mely párt *kevesebb számú* kerületben bír többséggel a választók között, annál inkább közeledik az ő parlamenti többsége az öt jogosan megillető rationalis többséghez.

E szabály tapasztalati igazolásául szolgálhat azon érdekes választási jelenség, mely Angliában a Lancashire grófságban 3 egymásutáni választáson adta elő magát. E grófságban ugyanis 8 volt a megválasztandó képviselők száma. 1868-ban 26 ezeren voltak a conservatív és 23 ezeren a liberalis szavazók, s mégis mind a 8 képviselő conservatív volt. 1874-ben 30 ezeren voltak a conservatívek és 26 ezeren a liberalisok, s ekkor is csak mind conservatívek választattak meg, azonban 1880-ban közelebb ért a liberalis kisebbség a conservatív többséghez, a mennyiben ezek száma 35 ezeret, emezeké 34 ezeret tett, s ekkor megválasztatott *4 conservatív és 4 liberalis* képviselő. ¹⁾

Az utóbbi eredmény egyszersmind azon előbbi állításunk igazolásául is szolgálhat, hogy a pártok közel egyenlő megoszlása mellett válik legkétesebbé a valódi többség győzelme.

A fennebb elősorolt 6 főjelenség, melyhez azonban még további részleteket is lehetne csatolni, minden czél és rendszer nélkül elszórtan, úgy a nemzet, mint a kormány befolyásától egészen függetlenül, öntudat nélkül, s mégis roppant hatással munkálkodik a választások alatt, s hol egyik, hol a másik tényező lesz erősebb, túlnyomólag befolyván az összeredmény meghamisítására.

A jelenlegi választási rendszer mellett csak egy esetben képzelhető igazságos képviseltetés, ha t. i. mindenik kerületben az utolsó szavazatig, mert egy szó is kétszeresen változtathatja meg az arányt, ugyanakkora többséggel győz az egyik párt, mint a másik. Hogy

¹⁾ Robert H. Hayward. Proportional Representation. The Nineteenth Century. 1884. febr. 298. l.

tehát ugyanannyi egyhangú választás essék egyik pártra, mint ugyanazon, vagy egymást kiegészítő számokkal a másikra, vagy ha kevesebb esnék, a különbséget meghaladó szavazatok mennyiségét a másik párt az ő kerületeiben behozza. Például:

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki	
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó
	1	1000	—	—
	1	1000	—	—
	—	—	1	1000
	1	1000	—	—
	—	500	1	1500
	—	500	—	1500
	3	4000	3	4000

Vagy a hány szavazattal győzött az egyik, ugyanannyi szavazattöbbsége legyen saját kerületeiben a másiknak, s ha kevesebb kerülete volna az ellenfelénél, nagyobb mennyiségű szavazattal nyerje meg a többséget úgy, hogy az aránytalanságot teljesen behozza. Például:

Kerület	Kormánypárti		Ellenzéki		Többség
	képviselő	szavazó	képviselő	szavazó	
	1	567	—	433	134
	—	433	1	567	134
	—	105	1	745	640—150
	1	1045	—	105	790+150
	1	850	—	150	700
	3	3000	2	2000	

Ezen egymáshoz igazodása az egyes pártok szavazatainak *soha sehol egy ország 3—600 választókerületében* meg nem történhetik és ha megtörténnék, a legcsodásabb véletlenség volna. Miből tehát bizonyossággal következik az is, hogy a parlamentben a pártok aránya sohasem felel meg a pártok arányának a szavazók között és ha megfelelne, *az a legcsodásabb véletlenség volna.*

Mind a fennebbi rideg számadatokat pedig azért sorolók fel, hogy egyrészt a gyakorlati élet tapasztalataival, másrészt a számok bizonyító erejével kellőleg indokoljuk fejtegetéseink kiindulási pontját, mely szerint a *jelenlegi választási rendszer alapján hamis.*

Azon általános czél mellett, hogy a parlamentbe képviselők választassanak, mégis csak legfőbb törekvése minden képviselőválasztási mozgalomnak, hogy *valamely pártot többségre juttasson*, s a pártok között *oly arányt létesítsen a parlamentben, a mily arány a választók tömegében fennáll.*

A mai rendszer e keserű küzdelmekkel járó komoly törekvést, majdnem egész bizonyossággal mondhatni, kivétel nélkül mindig kiájtja, még pedig teljesen a véletlenség játéka szerint, semmi czélt nem követő, senki által nem irányítható végzetszerűséggel.

Ha e rendszer szerint lehetséges, hogy az amerikai Egyesült Államokban 100 éven keresztül ¹⁾ az elnök-választók között levő pártarány soha egyszer se feleljen meg a kiküldő polgárok között levő pártaránynak s olykor háromszorossá, olykor százszorossá növekedjék, másszor meg épen kisebbséggé apadjon a valódi többség; ha továbbá lehetséges, hogy Angliában, midőn a polgárság 52 parlamenti szavazatra jogosító többséggel ajándékozza meg a fennálló kormányt, ennek mégis le kell mondanania, mert a választási rendszer hibái miatt a conservatív párt nyer 60 szavazattöbbséget a parlamentben, akkor kétségtelen, hogy a választók valódi akaratának kifejezésére e rendszer nem nyújt semmi biztosítékot s e tekintetben *teljesen ingatag alapokon nyugszik az alkotmányos államok sorsa.*

BR. BÉKÉSY KÁROLY.

---

¹⁾ Buckalew idézett munkájában a 100 éven keresztül megejtett elnök-választások valamennyi adata idézve van. Mi csak mutatóul néhányat közölünk belőle.

Erdős Múzeum XI. köt. 1894. évr. IV-füzet

A kolozsvári Kalandos-társulatok.

(Harmadik közlemény.)

A kolozsvári kétvízközi Kalandos-társulatnak legrégeb alapszabályai hiteles másolatban.

Anno 1587.

Diweill Friden und Einigkeit in dieser Welt unter den Menschen, durch die Gebott Gottes und auserliche guette satzungen verhalten können werden, auf das nicht die Menschen aus grosser Sicherheit und Freihaitt übermütlig vnd frech werden, vnd gleich als dasz unfertig Tyer durch einander lauffen und sich blefleissigen (sic!) einer den andern Untertzudrücken oder wie die Wölff gantz und gar einander tzu reissen und freszen: Sundern dasz sie (wie Christus befihlett) vnter einander *Göttliche Liebe üben* und der der Grösseste were, seye wie der Kleineste vnd der kleinst wie der Gröste. Auf dasz wir alle in der Furcht Gottes, *Brüder in dem Herren* sein mügen und in Czucht und Erbarkeit, einer dem andern Christliche Treü vnd freundschaft ertzeigen möchte, damitt also die Ehre Gottesz gefüderert vnd der gemeine friden erhalten werde.

Dieser Ursachen halben haben die Erbare Herren, die *Bruderschaft* in der forstatt auf den Naystift die gegen der Statt wonend, aus wolbedachtem Muett vnd Sin *Ire alte vnd Löbliche Ordnungen auf ein Neüwesz gebessert*,*) vnd ausz eintrechtigem Willen in gewisse Artikell verfassett und beschreiben lassen, vnd diselben mit einesz Namhaltigen vnd weissen Ratesz Consenz vnd Sygell lassen bekreftigen: Auff dasz die Gotseligen desto fleissiger in Irem beruff fort möchten faren vnd sie beschützt möchten werden vnd die Junge Manschaft ein Guett beispill nemen möchte, und die Ungefölgigen Halszтарigen unterweisset vnd gezaumett möch-

*) Régeb alapszabályokat sem a kalandos-társulatok iratai közt, sem pedig Kolozsvár sz. k. városa levéltárában eddig nem fedezhettem fel.

ten werden und tzu der Furcht Gottesz vnd Christlicher lieb und treü gebracht werden.

Diese folgende Artikell sollen alletzeit wen die Bruderschaft fersamlet wirt gelesen werden.

Also folgen die Artikell ausz einhelligem Willen beschloszen :

1. Ein jeder Christlicher Brueder der eintreten will in unsere Bruederschaft, der soll Ehrbar und Frome sein, er sey woher daz er woll oder ausz einem Marcte oder Dorff, daz er sich auch dort Redlich ferhalten habe, derselbe soll in die Bruderschaft geben Dr. 10.

2. Wen daz grosse Leichtzeichen (sic!) umgeschikt wirdt, wer nicht gegenwertig ist bei dem Grab der soll gestraft werden Dr. 12.

Er habe den ein Gienugsame ausred oder erlaubnusz von den Brüdern.

Die Widwen sollen tzalen Dr. 8.

3. Wen Man daz kleine Leichtzeichen (sic!) umschikt, wer nicht forhanden ist bey dem Grab, der soll tzalen Dr. 6.

4. Die Jungen Brüder sollen tzu dem Grab machen forhanden sein, welcher nicht forhanden sein wirt soll tzallen Dr. 6.

5. Wen Man das tzeichen vmschiket, vnd bey Jemandz verhalten wirt, der soll gestraft werden Dr. 25.

6. Wen Man ein Leich begraben soll und ob die Jüngsten nicht forhanden sein, daz sie den Todten Körper tragen können so sollen die selbigen, welchen die Fiermeister gebieten den Körper tragen, welcher daz nicht tun will der soll gestraft werden Dr. 10.

7. Wen die Bruderschaft sich fersamlet und wer nicht forhanden ist in der fersamlung der soll gestraft werden Dr. 12.

8. Welcher den andern vnehrett mit scheldvorten und bewertlich ist der soll gestraft werden Dr. 25.

9. Wo ein Mittbruder mitt dem andern etwasz tzu schaffen hatt esz sey wasz für ein sach esz woll, so sollen sie erstlich die sach den Fyermeistern antzeigen, wo sie diselben Brüder tzur fergleichung bringen können daz sollen sie tun, wo aber nicht, so lassen sie die sach für den weissen Hern den Richter:

Welcher aber ohne forwissen der Fyermeister erstlich den Richter überlaufft der soll gestraft werden Dr. 50.

10. Wo ein Mittbruder einen andern Mittbruder auf dem felde find vnd dem selbigen sagt daz ein Leich ist vnd ober nicht heim kumpt zu dem Begrebnüsz der soll gestraft werden Dr. 12.

11. Welche Brüder oder Schwestern in der Statt Inwendig oder in den anderen fierteilen wonen sollen esz mit der Jarzeit halten vnd die Männer einlegen Dr. 50, die Widwen Dr. 25.

12. Welcher wieder diese eben beschribene Artikell sich fergreiffett demselben soll ausz der Straff nichtz nachgelassen wer-

den, damit nicht einer dem andern dasselbe fürwerfe, und daraus ein Tzank und Hader entstehe.

13. Wo etwan einer unter den Brüdern erfunden würde, der sich wider die Bruderschaft empöret, oder sich mit groben unerlichen Sünden befleket da soll die Bruderschaft macht haben denselben ausz der Bruderschaft auszuschreiben.

1587. Die vigesima secunda mensis february Praeinserti articuli perfecti sunt per Dominos iudices et juratos Consules hujus civitatis Colosvar qui quidem domini Judices et jurati maturo Judicio eosdem Articulos Praescriptos in omnibus Punctis et clausulis in omni denique parte ratos, gratos et acceptos fieri ac perpetuis semper futuris temporibus observandos censuerint.

In quorum fidem et testimonium firmitatemque perpetuam sigillo etiam civitatis Majori et authentico subimpresso muniendos dixerunt

(L. S.) Gregorius Diósi
notarius civitatis subscripsit m/p.

14. Derweil es sich oft begiebt, dasz eben die welicht wollen aufgenommen sein in die Bruderschaft ob sie schon alles welches der selbigen Sodalitet kann fürfallen mit allem Fleiss und Unterthanigkeit zu verrichten sich verbinden.

Dennoch so sie wider die gebot welche in den Artikeln begriffen seyn sündigen, wollen sie die Straff welche sie verdient haben nicht geben, sondern ausz leuchtfertigen gemuth in verachtung der Bruderschaft ohne alle erliche urlaub mit aufrur vnndt mit droüngen von der selbigen sich ausreissen wollen, Derhalben damit der Bruderschaft enner geburlige ehr gegeben werde vnndt auch solche widerspennige vnndt eigensinnige Menschen mögen gezümezt (sic!) werden so haben wir es also beschlossen das den wer in solchen führnehmen wie oben vermeldt ausz der Communion solcher Bruderschaft sich befeissiget auszuthun sollt über die Straf seines verebels in die Gesellschaft niderlegen fl. 3 von welchen zwey gulden sollen dem ersamen Rhat verantwortet werden; der drit aber der Bruderschaft verbleiben Articulus iste decimus quartus per amplissimum civitatis Colosvar senatum approbatus et confirmatus adjectus est ex autoritate et commissione ejusdem per juratum ejusdem civitatis notarium

Stephanum Conratum m/p.

A kismezei temető ajándékozására vonatkozó okirat hiteles másolata.¹⁾

Ich Paul Fleyscher bekennen Öffentlich Auf meyne Redlikeytt vor der gantzer Briederschaft on yrchen gezwang fray von

¹⁾ A kétvízközi kalandos frományaiból.

gantzem Herczen, Ja vor diser genanter *Bruderschaft Auff der Naystatt* die eoberste die do gehalten waren in dem Namen unsäres Seligmachers Jesu Cristy vnd vor den Anderen eobersten dieser Bruderschaft yn kegenuertigkeytt der vetter und vir Meysteren.

Nemlich das ych obenbestimpter Paul Fleyscher geben hab czw geschenk der *erlicher Bruderschaft*. Alle mit einander Bestimpt einen halben Morgen Weingarten An dem Tyffen graben genant czwyschen dem erbarn. Map. Caspar Weyst und Rod. Lernert. Welches dises Stük Weingarten geben hab. hab (sic!) czw ewigen Czeytten. czw genissen, und czw einem ewigen gedechnis. czw Lob und Preyss dem Almechtigen gott. und der *erlicher Bruderschaft*. Ammen, und darneben. Auch versprochen hab. vor Alle meine Blutfraindt und vor alle meine Kinds-Kinder, vor diesen ersamen Czech veteren. Mit namen. Clemens Pospeosser, Antonius Seybert, Jakob Schuler, Jacob Raw, Johannes Linczig, und Veltten Buchbinder geschehen in dem 1587.

Weyter

So haben *Mir Eltesten diser erlicher Bruderschaft* virgetragen einem ersamen und wollweysen Ratt und Richter mit Namen Casparus Hertzog, mitsampt den geschworenen, des ganzen Rat. und mitsampt den vorbeschribenen eltesten der gantzer Bruderschaft. Mit dem erna (sic!) Clawsenburger petschafft unterdruckt, die *vigesimo secundo mensis february 1587*.

Über welches Geschenk Ich Paul Fleyscher hab geben und dargerejcht. Ausz meiner gutwilikeyt meine eigene Hantschrijfft und Sigel unterdruckt ut Superior Czweiner Sterkung und Czeugnis.

(P. H.)

Az öregebb hidelvei kalandos-társulatnak 1625-ik évi kivált-ságlevele.¹⁾

Quod Felix Faustumque Sit:

Concordia parvae res crescunt, Discordia maximae dilabuntur.

Nos Paulus Vendrich primarius et Gregorius Bonczidaj regius iudices, caeterique jurati ciues et senatores ciuitatis colosvariensis memoriae commendamus tenore presentium, quibus expedit uniuersis et singulis, modernis scilicet et futurisque harum notitiam habituris: Quod cum Nos in domo nostra senatoria pro more ad dirigenda reipub: nostrae negotia rite consedissemus; Tunc Circumspectus Michaël Kanta major, vir ex centum patrum ordine senior, nec non providi honesti Andreas Magyari, Martinus Laposi, Andreas

¹⁾ Az öregebb hidelvei kalandos irományaiból.

item Almasi et Paulus Szabo cives Colosvarienses nostri venientes in praesentiam, suis ac *confraternitatis ac sodalitatis* suae vulgo *Calanda*¹⁾ vocatae nominibus, exhibuerunt nobis scriptum quoddam certis articulis et clausis, ordinationem et consuetudinem ejusdem dictae ipsorum *Sodalitatis* comprehendens, significans penes idem introdatum scriptum exemplar: Qualiter eandem ordinationem, *in formam privilegii redactam, ac sigillo ciuitatis communitam, superiorum turbulentissimorum temporum injuria amisissent*, Sed tamen memoria tenentes seniores eorundem, usum et consuetudinem suam antiquam, eam hactenus placite licet conseruassent; nihilominus nunc nescitur quo spiritu ducti quidam pudore, reuerentia atque obedientia abjectis, eam conculcare niterentur. Quamobrem ut ejusmodi effrenes coércere caeteros vero in modestiae finibus continere possent, petiverunt a nobis debita cum instantia, quatenus in predicto scripto contentos *articulos* rursus in formam privilegii redigentes, eisdem pro robore et firmitate, conseruationis ordinis sui, perpetuoque usu *sodalitatis* extradare dignemur.

Quorum quidem articulorum tenor idiomate vulgari sequitur hoc modo:

Halákat adunk néked, mindenható felséges Atya Úr Isten, ki irgalmason és kegyelmesen mindennémü nyavalyák és háborúságok között, mindeddig megtartottál és megotalmaztál és az mi atyáinknak szép rendtartásit közöttünk megmarasztottad, és minékünk is kezünkben hattad: Engedgyed Uram, hogy az mi maradékink is, érhessek és tarthassák mindazokat az te örökké áldandó szent nevednek tisztességére és dicsiretűre és mind ő magoknak, s mind pedig mi nekünk az emberek között jó hírüknék, nevüknék dicsiretes megmaradására. Mert az mi atyáinknak, kiknek ebben az mi gyülekezetünkben és *kalandosunkban* gondviselések és erősségek volt, s vagyon, nevek rend szerént így következnek:

My Szengyel István, Hegedüs István, Kanta Mihaly ez mostani esztendőbéli apánk; Teolchyeres Ádám, Pap István, Kováchy Ferencz, Áchy István és Búzay Mátyás, az több jámbor böcsülletes atyafiakkal egyetemben gondolkodván és beszélgetvén, az Úr Istennek itt ez világon külömb külömbféle gondviseléséről: itiljük jónak lenni, hogy mi megnevezett tisztességbeli személyek az több jámbor tisztességbeli atyafiakkal egyetemben, *szerezzünk valamí szép rendtartást egymás között az halottaknak eltemetések felől*: Annak okáért, noha ennek előtte való esztendőben is volt

¹⁾ Az eredeti elnevezés, mely a gyülekezetek tartásának idejére — *Calendae* — emlékeztet.

szép rendtartásunk: de mostan, mind hogy az Úr Isten megszaportott bennünket, rendeltünk egy bizonyos *Calandost*; melyet szerzettünk mindeneknek előtte, az egy mindenható felséges Atya Úr Istennek nevének tisztességére és dicsőretire: annak utána ny magunknak is ez világi emberek között jó hírünknek nevünknek kiterjedésére: mely tisztességes és dicsőretes dolognak általa, az Úr Istentől ő szent felségétől, az mi Urunk Jesus Christusnak általa nyerhessünk minnyaián örök életet: Mely örök életnek elvételére, az mi kegyelmes Atyánk Istenünk, adja az ő szent lelkének ajándékát, melynek vezérlésének általa juthassunk az mi Urunk Jesus Christusnak és az szent Angyaloknak társaságában.

Ennek peniglen az mi *Calandosunknak* kérjük az úr Istent ő szent felségét, hogy minden üdőben legyen kegyelmes gondviselő Atyja és Istene és ő szent felsége őrizze és oltalmazza minden üdőben, hogy inkább gyarapodhassék, hogy nem mint apadása és pusztulása lenne.

Vadnak penig ennek az mi *Calandosunknak* ilyen *szép rendtartási, melyek szállottanak mi reánk, az mi régi eleinkről és atyáinkról*, mely szép rendtartások, rend szerint így következnek:

Első szép rendtartás: Kivántatik mindeneknek előtte, hogy ilyen szép gyülekezetnek egy tisztességbeli jámbor személy előtte járója legyen, az az *apja*, melyet az egész *Calandos*, mikor annak ideje vagon, egyenlő akaratból válaszszon, ki hogy ha vakmerőségre vetvén magát, az választásnak nem akarna engedni, tehát az *Calandosnak* végezéséből, vegyenek rajta egy forintot és annak felette az apaságot is reá vethessék.

Második: Annak utána az apánk mellé viszontag rendeltessék két bizonyos atyánkfia, az kik viseljek az dékánságnak tisztit és az apánknek minden dologban legyenek segítségvel.

Harmadik: Szükség annak felette az *Calandosnak* egy deákjának lenni, az kivel az apánk, az ő íráshoz való szükséges dolgait véghezvihesse: az is penig az régi mód szerént tartsa és viselje magát az *Calandosban*.

Negyedik: Mindenkoron tisztességes és dichiretes dolog volt, az egység; sőt penig még az mi kegyelmes atyánknál, Istenünk-nél is kedves, sőt ő szent felsége ugyan parancsolja is, hogy egymást szeressük: mely szeretetnek egyik gyümölcse az, hogy egymást tisztességben tartsuk. Annak okáért minden jámbor személy ebben az *Calandosban* levő, egymást tisztességben tartsa, meg ne szidalmazza, meg ne rutolja, meg ne gyalázza, se városban, se mezőben, sem penig az *Calandosnak* gyülekezetiben. Mert valaki ebben és ehez hasonló dologban megtapasztaltatik, az *Calandos-*

nak törvénye szerint megbüntettetik városban két bizonsága, mezőben pedig egy bizonsága lévén, egy forinttal.

Ötödik: Ha pedig valamely atyánkfianak halottja léssen, tehát az apánknak először, annak utána az két dekánnak tegye hírré: Az apánk mingyarást az *Calandos* tábláját bocsássa el, arra az órára, az melyre az keserves ember akarja; és mindgyarást az dekánoknak legyen gondjok a sir ásatásra. Valakinél pedig az tábla megállana, avagy valaki be nem venné, tehát annak az maradsága dr. 25, huszonöt pénz. Hasonlóképpen, ha valaki az sir ásásban, avagy az testnek viteliben jelen nem volna, annak is az büntetése dr. 12, tizenkét pénz.

Hatodik: Ha pedig valaki dologra akarna menni, nem tudván, hogy halott vagyon; és valaki az atyafiak közül utában találná és meg jelentené neki s vissza nem térne, annak is az maradsága dr. 12, még az dologhoz nem kezd.

Hetedik: Az kik pedig az atyafiak közül szekeresek, ha mikor valahová akarnának menni, és ezenközben az *Calandosnak* halottja esnék és neki is értésére lenne, tehát az apánkhöz menjen és tőle elkövedzvé, tegyen két pénzt le és úgy menjen el; ha pedig ez ellen is cselekednék: tehát annak is maratsága dr. 12.

Nyolczadik: Ha valamely atyafiak történet szerint öszveháborodnának és elsőben nem az *Calandos* előtt keresnék egymást törvénnyel, hanem valamelyik fél bíró uram eleiben idéznék az másikat; tehát az *Calandosnak* törvénye és rendtartása szerint, három forintot vegyen az *Calandos* rajta; melynek két forintja bíró uramé, az egyik az *Calandosé* legyen: hanem elsőben az *Calandos* előtt igyekezzenek az egymás között való megbekéllésre; ha úgy nem lehet, tehát törvénnyel fogjon hozzá és így kövesse az régi szép rendtartást, ha pedig az *Calandos* előtt végehez nem mehet dolgok, tehát úgy vihessék bíró uram eleiben.

Kilenczedik: Ha pedig valakinek oly eseti volna az *Calandos* ellen, és az *Calandos* zálogért küldene hozzája s szép szerént zálogot nem akarna adni engedtlenséget mutatván, tehát két annyi zálogát hozzák, hogy nem mint annak előtte az mennyit hozni akartak.

Tizedik: Ha pedig az *Calandos* valamely atyánkfíát valami tisztre választja, és fel nem akarná venni, az büntetése egy forint és az felett az tisztet is reá vetik.

Tizenegyedik: Hogy ha valaki ebben az *Calandosban* iratná magát, és annak utána, maga gondolatlan ki akarna állani, minket megutálván, avagy bosszuját üzvé, és más *Calandosban* akarna állani, az *Calandosnak* rendtartását semminek tartaná és vizálkodnék: az bíró uram erejével az vakmerő emberen vegyenek három forint érő zálogot, melynek két forintja bíró uramé, egyik az

Calandósé legyen, és írják ki az *Calandosból*: melyből az két dekánnak két-két pénze járjon, hogy gondját viselte: ha pedig nem járna az dologban, az apa parancsolatja szerint, az két dekánnak büntetése dr. 12. De ha az *Calandosnak* az olyan ember kedvét keresi, hogy jó módjával és nem haragból búcsuzik ki, tegyen egy forintot le és annak utána békével bocsássák.

Tizenkettődik: Ha mi oly dolga volna valakinek, az apánknak adja értésére és az apa az választott nyolcz embert az két dekánnal hívassa be, azok igazítsák, ha pedig be nem jönne, annak is az maradsága dr. 25 és így kövessék az régi szép rendtartást.

Tizenharmadik: Az esztendő-számos uraim pedig hasonlóképen tartozzanak az halottnak keserésében jelen lenni, tizenkét pénz büntetés alatt. Ha pedig valamelyiknél a tábla meg áll, az vagy bé nem venné, vagy éjjel, vagy nappal az esztendő-számos uraim közzül, az büntetése dr. 25.

Tizennegyedik: Továbbá, mivel hogy ez az mi *Calandosunk* vagyon rendeltetve az egy mindenható Istennek nevének tisztességére és dicsőretire, ez megkívántatik mindennél inkább, hogy az mely atyánkfia az mi *Calandosunkban* akar állani, mi velünk egy Istent szolgáljon és velünk egy hűtön legyen és egy templomban járjon. Mert ebben az mi gyülekezetünkben nem akarunk más bűtön való embert tartani; ennek okáért, hogy mi közöttünk afféle eszveszés, zűrzavar, az hűt dolgából ne támadjon, hanem fejenként egy szívvel lélekkel, csak az egy mindenható felséges Atya Úr Istent szolgáljuk, az kinek legyen dicsőret és dicsőség mind örökkön örökké. Amen.

Nos itaque praemissos universos Articulos, nobis a praedicta Sodalitate, eo uti describi curavimus modo exhibitos, ac singulos etiam ratos et gratos acceptosque habentes, pro conservatione ordinis ipsorum laudabilis, approbandos etiam et confirmandos censuimus, prout harum nostrarum vigore approbamus, ratificamus et confirmamus, eatenus, quatenus communibus totius reipublicae hujus civitatis juribus et immunitatibus non praejudicaverint: sigilloque civitatis majori authentico, hasce communitas eidem Sodalitati, pro robore et firmitate majori extradandas duximus. Datum in civitate Colosuar die decima mensis Martii, anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quinto.

(L. S.) In premissis Jurato Notario

Stephano Conrado existente, m. p.

Az öregebb hidelvei Kalandos-társulat czikkei.¹⁾

Anno 1780. die 20-a Decembris.

Melyet irtunk a' mi Rend-tartásunknak módja szerint. Melyet ennekelőtte 1623-dik esztendőben kezdettenek volt a' mi régi atyáink Kalandost tartani. Abban az időben bizonyos kalandos apát, notariust és dékánt, rendelvén azoknak bizonyos fizetést esztendőnként: az apának 2 ./ két vonás forintot, a notariusnak 1 ./ egy vonás forintot, a' dekánnak pedig 80 ./ nyolczvan pénzt. Ezen rendtartások után, midőn az veszedelmes idő eljött volna, a városba bé kellett szorulni a népek. Annak utána hogy a nép megszaporodván, minden utcákra kiterjedtünk. Az mely szeretet volt az előtt közöttünk, igen meghidegült; melyre nézve midőn láttuk volna az mi atyáinktól ISTEN törvénye szerint rendeltetett egymáshoz való szeretetet meghűlni: mi Hidelveiek egyenlő akarathból megváltunk és hogy az akkori *Várbeli vagy Belső Kalandostól* békességesebben megválhassunk, minden perpatvar nélkül 1680-ban (?) minden kalandos szárszámainkat, melyek a temetésre kívántatnak, oda engedték, s így váltunk meg azoktól.

Mi pedig Hidelvieik nem akarván egymástól elválni, előttünk hordozván a mi atyáinktól rendeltetett ISTEN törvényével megegyező szeretetet, egymást megróttuk egyenlő akarathból és minden kalandosbéli szárszámokat csináltattunk. Mely szárszámok közül, kiki mit csináltatott közülünk, és azokra mennyi pénzt adott, előszámláljuk ily renndel:

Cziko János úr gajhó csináltatására 33 pénz, Nagy János úr gajhó vasára 75 p., Kádár István úr tövágó vasra 75 p., Vig Péter úr gajhó csináltatására 33 p., Butya Tamás egy kapát és 12 p., Nagy Miklós egy kötelet és 12 p., Jónás György két szál deszkát, és 12 p., Boronyai Mihály egy fejszét, és 12 p., Szász Sámuel 12 p., Balog György 12 p., Szöts István 12 p., Diósi János egy kapát, és 12 p., Gyéke Miklós 12 p., Mátyus Miklós 12 p., Szalontai Tamás 12 p., Geréb Márton 6 p., Orbán Mátyás 15 p., Orosz István 12 p., Bihari Gáspár 18 p.

Az melyeket nem azért számlálunk elő, hogy azokkal magunknak dicséretet szereznénk; hanem hogy egymás között való szeretetünket megmutassuk, hogy az mi maradékink úgy ne járjanak, mint mi: rólunk tanulván. Ezeket a' szárszámokat, melyeket mi Hidelvi Kalandosbéliek csináltattunk, hogyha visszavonás támadna, el ne idegenítsé senki is, az mi kalandosi végezésünk; melyeket nem az Belső Kalandosból hoztunk, hanem a' mint feljebb megirtuk, hogy az Hidelvieik állították fel a' magok kalandosokat.

¹⁾ Az öregebb hidelvei Kalandos írományaiból.

Ennek előtte az mi atyáink szeretetből kezdettek volt tartani kalandost ezelőtt 1623-ik esztendőktől fogva. Abban az esztendőben szoktanak vala tartani kalandos-apát bizonyos fizetéssel egy-egy esztendőre 2, két v. forintot, a notáriusnak 1 v. forintot, a dékán-nak 80 pénzt fizetvén.

1. Kötelessége az apának, hogy az Kalandos szerszámaira gondot viseljen. A perceptumról számot adjon. Új sir ásásra 3 sir-ásót, ó sirhoz pedig 2 sirásót rendeljen.

2. A' dékánnak kötelessége, hogy egyaránt szolgáltatassa a sir-ásokat minden kedvezés nélkül.

3. A' sirásónak kötelessége, hogy a' sirt tisztességesen megássa, nehogy az koporsó megakadjon, mert ha megakadna a koporsó, vagy bőségébe, vagy hosszúságába, büntetése 50 ./. ötven pénz.

4. Ez is a Kalandos végezése, hogy valaki akár józanon, akár részegfővel fogván a testet, elejtené; minden engedelem nélkül büntetése 1 ./. egy forint.

5. Ez is a' Kalandos végezése; minthogy ennek előtte míg az Kalandos kevesebb személyből állott, 2 v. forintért temettünk. De már most az Kalandos nagyon megsaporodván 134 személyre, végeztetett: hogy ha azért valaki pénzért akar temettetni, fizessen a' B. Kalandosnak 3 három v. forintot. Melyből 1 ./. egy forint a három sirásoké; 2 ./. forint pedig az Kalandosé.

6. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy valakit sirásni vetnek, és vakmerőségre vetvén magát, el nem menne, büntetése 24 pénz. Ha-sonlóképen az Kalandoshoz tartozandó akárminemű szükségre, az melylyel az Kalandoshoz tartoznék és vakmerőségre vetvén magát, el nem menne, büntetése ismét 24 pénz.

7. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy ha az kalandosbéliek kö-zül valaki az kalandos-apával veszekednék, büntetése 60 pénz.

8. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy ha valaki a notariussal vagy dékánnyal, vagy a dékány mással veszekednék, büntetése 48 pénz.

9. Ez is a' Kalandos végezése, hogy temetési alkalmatosság-gal, vagy egyébütt is a kalandosbéli emberek ha veszekednek, bü-n-tetése 34 pénz.

10. Ez is a Kalandos végezése, hogy ha Kalandos mulatása-kor valaki veszekedést indít, büntetése 1 forint.

11. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy ha valaki az kalandos-béli emberhez oly illetlen dolgot hallana, a mely ő hozzá nem ille-nék: p. o. a' lopás, paráznság, hóhérral való ivás vagy társalko-dás, tartozzék be mondani az apának. Az oly ember pedig a Ka-landosból kitiltassék, míg dolgát jóra igazítja, kalandosbéli ember-nek ne mondassék.

NB. Más kéztől: Büntetése (igy!) 1 forint (igy!)

12. Ez is a' Kalandos végezése, hogy ha valaki az öregség, vagy messze-lakás miatt kísérbbe nem mehetne, ha az öregek közül való, tartozik fizetni 30 pénzt. Ha pedig az ifjak közül vagy szolgálatban volna, vagy más Hostáthba menne, 60 pénz esztendőnként.

13. Ez is a' Kalandos végezése, hogy ha temetésre vetik, egészséges lévén, s el nem megyen, büntetése 12 ./' tizenkét pénz.

14. Ez is a Kalandos törvénye, hogy ha valaki padmajt ásatna a sirásokkal, akár oldal, akár fenék padmaj legyen, az öreg padmajért tartoznak adni 48 pénzt; a kised padmajért 24 pénzt.

15. Ez is a Kalandos törvénye, hogy az elmaradott özvegy asszonyok tartoznak esztendőnként fizetni 18 pénzt. E mellett a Kalandos is tartozik eltemetni mind magát, mind hozzá tartozandó eselédjeit, ha egy kenyeren vagynak. Hasonlóképen az gazdákét is, ha maga tartja.

16. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy a mely kalandosbéli ember ki menne mezei pásztorságra, tartozik fizetni 8 poltrát. De annak előtte és utána a temetésre járjon. A ki pedig harmadosnak ¹⁾ kimenne, csak felével tartozik, 12 pénzzel.

17. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy valamelyik ifjú az öregek közé ki menne, tartozik fizetni a Kalandosnak 8 poltrát.

18. Ez is a' Kalandos törvénye, hogy a' kit a' dékán test fogni vet s nem fogná vagy vonogatná magát, büntetése 12 pénz. Ugy a' ki a' keserves házhoz el nem megyen, holott tartozik, büntetése 6 pénz.

19. Ez is a' Kalandos végezése, hogy ha valaki az ifjak közül nem csak a sirások, hanem közönségesen értvén, a szerszámot haza nem vinnék az apához, büntetése 8 poltra.

20. Ez is a' Kalandos végezése, hogy a' kalandosbéli ember maga helyébe se leány, se fiu-gyermeket ne küldjön, mert számba nem vétetik.

21. Ez is a' B. Kalandos végezése, hogy ha valamely apaságot viselt embernek olyan fija volna, hogy a Kalandost követhetné, tehát az ifjak között a közepire irattassék.²⁾

22. Az is a' Kalandos végezése, hogy a ki bé akar állani a' Kalandosba, tartozik adni béálló pénzt dr. 6.

23. Az is a' Kalandos végezése, hogy ha valaki más Kalandosból, Hidelvi lévén, ebbe a Kalandosba kívánna beállani, fizessen a Kalandosnak 2 v. torintot, kiknek is a' nevök irattassék az ifjak eleibe.

Utoljára: Ez is a Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Ka-

¹⁾ A csöszök részéről közvetlenül a szüret előtt társként felfogadott *harmadik*.

²⁾ E pont ki van törölve; mert nincs több alkalmazásban.

landosbéliék közül vagy szántsándékból, vagy vakmerőségből, vagy bosszúságból háromszori temetést el mulatna és ő nem tudná bé bizonyítani, hogy miért nem jelent meg

1-ször, ha beteg,

2-szor, ha nincs a városon,

3-szor, ha temetés alkalmával törvénybe van hívva,

tehát az kalandosból kirekesztessék.

Ezeket így hallván, kiki közüllünk úgy viselje magát, hogy előtte hordozza Idvezítőnknek ama mondását, a mely vagyon Szent Má-ténál: Szeressed a Te Uradat Istenedet, teljes szivedből, teljes el-méből és minden erődből. Szeressed felebarátodat, mint temagadat.

Ebben a dologban is úgy mutathatjuk meg a szeretetet, ha egymásnak szolgálunk. Ugyanis micsoda nagyobb a szeretetnél, mely mind a hittel, mind a reménységgel összekötött.

Ugyanis a mint Szent Pál apostol szól: „Ha valaki az an-gyalok nyelvén szólna is, és ha valakinek olyan nagy hite volna is, hogy egyik hegynék azt mondaná: Eredj amoda és el menne: mindazonáltal, ha szeretet nincsen, csak hijában való.“

Ezeket is így értvén, hogy ezen szeretet légyen kigyelmetek-ben is, mely szeretet vagyon a Jezus Kristusban, a' mely szeretet-ben tegye az Isten állhatatosokká kigyelmeteket mindnyájan.

Ez is a' Kalandos végezése, hogy ennek utána ha pénzes te-metése leszen, mivel hogy a szerszámok is drágábbak, tehát a te-metés pénzért leszen, az uj sirnak ára hat német forint az ő sir-nak öt német forint, mely pénzek fele leszen a sirásóké.

Mivel hogy a' felsőbbektől meg van engedve, hogy a Kalan-dos apa, mivel elég bajoskodása vagyon a miserabilisek temetéseik-ke, tehát város dolgára nem tartozik menni.

DR. LINDNER GUSZTÁV.

KOSSUTH LAJOS.

1802. szept. 12.—1894. márcz. 20.

Egy hír nyilallott át a magyar nemzet szívéen:

Kossuth Lajos meghalt 1894. márcz. 20-án este 10 óra 55 perczkor Turin városában.

Nem egy ember halt meg: egy félszázad története zárodott le vele, azé, a mely megteremté az új Magyarországot.

Ő szüntette meg a közép-kort s alkotta meg az új-kort Magyarországon. Ő tette állammá az országot, nemzetté a népet. Ő iktatta törvénykönyvünkbe s valósította meg az életben a szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos eszméit.

Az ő nevéhez vannak fűzve az 1848-iki korszakalkotó törvényhozás vívmányai: a magyar parlamentarizmus; a független és teelős magyar miniszterium; a nemesi kiváltságok eltörlése; a rendiség megszüntetése; a jobbágyság felszabadítása; a közteherviselés; a tanszabadság; a sajtó szabadság; a jogegyenlőség; Erdélynek Magyarországgal egyesítése, szóval az újkori Magyarország megteremtése.

És az ő nevének varázsa, szónoklatának bűvereje teremtetett a semmiből hadseregeket, midőn ezeket a törvényes és alkotmányos úton megszerzett vívmányokat fegyverrel kellett védelmezni. Az 1848/49-iki szabadságharcz dicsőségének emléke a Kossuth nevével elválaszthatatlanul vésődött be honfitársai szívébe.

De Kossuth emberi nagysága, bámúlatos lelki ereje akkor domborodott ki még erőteljesebben, midőn hazája elnyomatása korszakában idegen országokban és világgrészben, idegen nyelven is elragadó ékesszólással hirdeti a magyar nemzet történeti jogainak igazságát és felkölti az európai és észak-amerikai nemzetek rokonszenvét a magyar nemzet sorsa iránt. Az emigrációban hazája felszabadítása érdekében kifejtett agitatójának kétségkívül része van az 1867-iki kiegyezésben, az alkotmány visszaállításában.

És azóta visszavonúlva az activ politika teréről, egy modern Cato jellemével, önkénytes száműzetése magányában, könyvei közé temetkezett s tisztos szegénységben mindennapi munkájával kereste kenyerét. Megírta a legújabb magyar Emigráció történetét. Haza jöhetett volna, de csak elvei megtagadásával. S ő inkább megmaradt mindvégig hontalan száműzöttnek. Jellemszilárdsága, vaskövetkezetessége kivívta az egész világ tiszteletét.

Haló-poraiban fiai szent ereklyeként visszaadták nemzetének, a mely hogy mennyire meg tudja becsülni nagyjait, történetét, dicső múltját, bámulatra keltően mutatta meg az ápr. 1-én Budapesten rendezett temetés hatalmas nemzeti ünnepélyén, a minőhöz hasonló nem jegyzett fel a világtörténelem. — Nem temetés: egy történeti apotheosis volt az. A ki látta, „leborúlt a nemzet nagysága előtt“, mint a hogy Ő leborúlt az előtt, midőn 1848-ban új életre keltette nemzetét.

Az ő alkotásai talapzatán tovább fejlődő hazai föld adjon csöndes nyugalmat a felszázadon át számkivetett nagy Reformátor porladozó hamvainak, nagy szelleme virasszon felettünk és tündökljön vezérsillag gyanánt történetünk jövőre ezred éve felett!

Kossuth Lajos temetése történelmi nevezetességű eseményné vált. A nagy halott útja olasz és magyar földön valóságos diadalmenet volt. Az olasz nemzet (a királytól a városi polgárokig) meleg részvényt nyilatkozatokkal csatlakozott a magyar nemzet gyászához.

A temetésre az ország fővárosába több százezer ember sereglett össze a vidékről is. Az alatt a másfél nap alatt, míg a koporsó közszemlére volt kitéve a N. Múzeum oszlopos előcsarnokában, nappal és éjjel tömör sorokban tódult a nép. 3500 koszorú gyűlt össze, a melyek a Múzeum nyílt lépcsőzetére és az Arany-szobor talapzatára lerakva, szalagjaik festői színpompájával páratlan szép látványt nyújtottak.

A temetésen ápril 1-én (vasárnap) a sok száz különféle küldöttség elhelyezkedése 8—10 óráig tartott, a gyászszerzés 10—11-ig, a temetési menet 11 órakor indult a N. Múzeumból és 2 óra tájon ért a temetőbe. A gyászmenet elvonulása egy nézőhely előtt ötnegyed óráig tartott. 250 zászló alatt mintegy negyedmillió ember vett részt a gyászmenetben, s 3—400,000-re teszik azonkívül a néző közönség számát. 18 gyászkocsi vitte a koszorúkat.

E szám adatok is mutatják a temetés nagyszerű, impozáns voltát; de az egészről hű képet leírás nem adhat. A nemzeti eszmék kultusában egybeforrott átszellemülés tette magasztossá, lélekemelővé ez ünnepélyt, a mely a magyar nemzet erős közszellemének, ideális nemes érzületének, történeti nagyrahatottságának fényes nyilvánulása volt.

Irodalmi Szemle.

A politikai szabadság a modern államban.

(*De la liberté politique dans l'état moderne par Arthur Desjardins, Paris, Plon. 365. old. 7 fr. 50.*)

A modern idők legnagyobb kérdéseinek foglalatjáról: a politikai szabadságról a modern államban írt nagyjelentőségű művet Desjardins Arthur a francia akadémia tagja. Ez a könyv egyike a legelöllebbeknek az oly gazdag francia politikai irodalomban is. Desjardins nem tartozik az elvontan spekuláló politikai írók közé; a história elvitázhatatlan tanúságai s a népek mai életének szemlélete, ez a két tényező az, melyre mindig hivatkozik. Szóval egészen ellenkezőjét nyújtja annak az oly sok ideig a politikai irodalomban helyet foglalt rendszernek, mely a tisztán észjogi teoriáknak szertelen hangoztatásában érvényesült. A németeknél, tudjuk, még mai nap is találkozunk ez iránynak végső, töredékes jelenségeivel, holott a francziák rég rátértek a kiválóan gyakorlati tudományban egyedül helyesnek ismert rendszerre.

Desjardins alapeszméjét a bevezetés első szakaszában fejezi ki. A szabályozó korlátok nélküli hatalom despotizmussá válik, de a minden korláttól ment szabadság is előbb-utóbb mások jogába vág és tiranniává fajul. Nincs ellentét a szabályozott hatalom, a felsőbbség és a szabadság között, sőt inkább egyik nem lehet meg a másik nélkül, mert mindkettőnek korlátra van szüksége. Desjardins nem is akarja adni egy, az egész állami életet átölelő reform alapvonalait, mint Jules Simon a politikai szabadságról írott művében, csak vizsgálni, akarja, hogy miben áll a politikai szabadság és mik a feltételei. A könyv főfejezetei a politikai szabadság mibenlétéről és elemi feltételeiről, a választások szabadságáról, a parlament szabadságáról, a bírák függetlenségéről, a sajtószabadságról, az egyesülési szabadságról szólnak. Majd a politikai szabadságot az egyes államformákban s azokhoz való viszonyát veszi vizsgálat alá; a monarchiában és a körtársaságban. Végül a szocialisztikus tanokról, illetve ezeknek a politikai szabadsághoz való viszonyáról szól.

Egyik vagy másik kormányformának heves szószólójával szemben Desjardins mindjárt fejtegetései elején siet megjegyezni, hogy a politikai szabadság egyáltalán nincs összekötve kizárólag egyik kormányformával sem. A francia forradalomnak egyik nagy tévedése volt az ellenkező meggyőződés proklamálása. A politikai szabadságtól ép olyan messze lehet a nép többek kormányzása alatt, mint egynek uralma alatt. Egy gyülekezet ép oly zsarnoki módon vezetheti a népet, mint egy uralkodó. A politikai szabadság a javak legfőbbje, mert eszközt ad a népnek, hogy megvédje, megtartsa általa mind a többi javakat. De a politikai szabadság egyáltalán nem szabályok, korlátok nélkül való. Hiszen már Mirabeau azt mondja Servan-hoz intézett soraiiban 1789. szeptember 5-én: „nincs szabadság fegyelem nélkül.” Bakunine, az anarchisták egyik főapostola ennek a tételnek épen ellenkezőjét állította fel egyik beszédében, mondván, hogy „az emberek csak akkor fognak a tökéletes szabadsághoz elérni, ha egyszer meg lesznek szabadítva az Isten féltésétől és a jog iránt való gyermekes tisztelettől.” A mi természetesen a legfőbb boldogság elérésével egyértelmű. Ez a „tökéletes szabadság” így elképzelve, mondja Desjardins, nem egyéb chiméránál.

Mélyrehatóan különbözteti ő meg az erkölcsi szabadságot is a politikai szabadságtól. Az erkölcsi szabadság a belső elhatározás függetlensége. Ennek nincsen semmi kényszere. A politikai ellenben számtalan kötelezettségek által van befolyásolva. Az erkölcsi törvényeknek sem hiányzik azonban a maguk szankciója. Az ellenök vétők büntetése a lealacsonyodás saját szemeikben is. Ezért az az ellentét, melyet az anarchisták hirdetnek e kétnemű szabadság között, nem létezik. Az állam azt ígéri nekem, hogy biztonságom felett fog őrködni, én viszont azt, hogy neki megadom magam részéről is a neki e végből szükséges eszközöket. Az állam tehát nem zsákmányol ki engem, én csak visszadom neki azt, a mit ő az én érdekemben tett. A politikai szabadság lényege nem abban áll: megvonni ezt a viszonzatszolgáltatást, hanem olyan intézkedéseket tenni, hogy az állam ne kívánjon többet a kellesténél. Vagyis miként Taine mondja (*Les origines de la France contemporaine*, III. 134.): „Az állam hivatása abban áll, megakadályozni az erőszakot, soha sem használván erőszakot, csak midőn még rosszabb erőszak megakadályozásáról van szó, mindenkit tiszteletben részesíttetni természeti és erkölcsi javait illetőleg, nem elegyedni ezekbe csak e célból és aztán visszavonulni ismét.” Az egyik tétel tehát az, hogy a közhatalom viszont nem engedhet meg mindent magának, hanem respektálnia kell bizonyos természeti és történeti tagozatokat. Biztosítania kell az egyesek jogait, életét, munkáját, tulajdonát s a lelkiismereti szabadságot.

A szabadságnak együtt emlegetett testvér-jelszavai a testvériség és az egyenlőség. Nem lehet a testvériség jelszavának han-

goztatásával bizonyos elkerülhetetlen bonyodalmokat elnyomni. A történelem bizonyága szerint a polgárok egyes osztályai szerint e harcok nem egyszer a politikai élet főmozgatói valának, így a római köztársaság első korszakában. E részben azonban példakép lehet hivatkozni az angol arisztokráciára, mely megnyitva sorait a középosztályoknak, az idő által megérelelt reformokat hajtva végre, megmentette honát nagy megrázkódtatásoktól, melyek felbomlasztották volna azt, s valószínűleg szolgaságba vezették volna. Az egyenlőség a politikai szabadságnak feltétele. Egyike a legnehezebb feladatoknak: a természeti egyenlőtlenségek mellett is a jogok és kötelességek lehető legnagyobb egyenlőségének fokára emelni egy nép polgárait.

Mindenesetre legbecsesebb részei a műnek a választások és a törvényhozás szabadságáról szóló fejezetek. A különböző választói nyilvántartások rendszerének ismertetése után rátér szerző a választások szabad végrehajtásának kérdésére, s itt először is azt a kérdést feszegeti, szabad-e a választónak meghagyni azt a jogot, hogy tartózkodjék a szavazástól? Ez a kérdés most épen Svájcban van napirenden, a hol a kantonok ellentétes magatartást tanúsítanak annak megoldásában. Ha tökéletesen szabaddá akarják tenni a szavazást, nem sujthatjuk represszáliákkal az attól tartózkodót. Maga a szabadság fogalma hozza azt már magával. Mi jögon is lehet egy választót, a ki szavazni nem akar, erre erőszakolni? Ez nem ritkán arra vezetne, hogy meggyőződése ellen kell szavaznia. Hiszen lehet, hogy a jelöltek egyikét sem tartja szavazatára érdemesnek. A választás szabadsága megköveteli továbbá, hogy a szavazás titkos legyen. Hogy mily fontosnak tartatik ez a demokratikus államokban, eklatáns példát szolgáltatnak erre az amerikaiak.

A parlament szabadságáról szólván, érdekesen fejti ki Desjardins a mandatum természetét. Semmi analógia sincs a magánjogi mandatum és a parlamenti mandatum között. A képviselő nem mandatarius, mert vissza nem hívható és megbízása határozatlan („en blanc“ van adva a választók által). Már az 1848-iki francia alkotmány nyíltan kimondja ezt s utána a svájci is. (91. cikk.) Ezért ellenkezik a képviselői megbízatás politikai természetével az a javaslat, melyet a francia képviselőházban Roche képviselő tett a múlt évi július 20-án, mondván, hogy a népnek teljesen biztosítani kell souverenitása gyakorlatát és ezért lehetővé tenni neki, hogy bármely pillanatban kérdőre vonhassa a képviselőt népszavazás útján viselt dolgairól. E szerint minden oly képviselő, kit azzal vádolnak, hogy elárulta mandatumát, referendum-nak volna alávetendő. Ez a képviselői rendszernek szétbomlasztása volna. A parlament szabadsága szempontjából helyesen teszik az amerikaiak, hogy soha sem helyezik a parlamentet elsőrendű városaikba, mert ha a nemzeti képviselet egy népes, zajongó központban székel, a kisebbség könnyen arra adja magát, hogy külső megfő-

lemlítések által, a nép körében agitáció útján befolyásolja a többséget. Mirabeau maga is óva int attól, midőn a monarchiát meg akarja menteni, hogy az új törvényhozó gyülekezet Párisban hívassék ismét össze.

Desjardins, midőn a politikai szabadságot az egyes államformákban veszi vizsgálat alá, ezt a nélkül teszi, hogy bármily pártállást foglalna el. De találóan jegyzi is meg, hogy ezek a szavak „köztársaság“ vagy „monarchia“ egyáltalán nem bírnak magukban még semmi különös erőnyel, függetlenül attól, a mi alattuk rejlik. Nem is akar ő ezen államformák egyike vagy másika mellett pálczát törni, hiszen ez a vita végnélküli lenne, ha újból elkezdenők. Oda konkludál, hogy a legjobb alkotmányforma minden nép számára az, a mely szokásainak, hagyományainak, nemzeti jellemének, kulturai fokának leginkább megfelel. Furcsa volna Angliában respublica alapítására gondolni, avagy királyságra az Amerikai Egyesült-államokban.

Hevesen kikel az Isten kegyelméből való királyság-féle tanok ellen, a mit utóbb II. Vilmos német császár hangoztatott nagy elbizakodottsággal egyik beszédében. Hiszen mihelyest az emberi cselekedetek alatt az isteni akarat nyilvánul az uralkodó személyét illetőleg, hogyan lehet őt bíráló alá vonni s ellenőrizni?

Tévesen hiszik némelyek, hogy a politikai szabadság szükségszerűleg összekötvé lenne a köztársasági formával. Athén, Velence, az 1792. évi francia köztársaság kiáltó példák az ellenkezőre. Valamennyien szolgaságba hajtották a nemzetet. Nagy veszedelme a modern republikának is, hogy a pusztá tömegelőnek az az iránya van, hogy mindent pótoljon az államban. Pedig épen a respublicának feladata, ellensúlyozni a tömegelő hatalmát, csakhogy ez az ellensúly nehezen található fel. A respublicában minden közvetlenül vagy közvetve a választásból eredvén, földolog ezt a nagy erőt az által mérsékelni, hogy ezzel az abszolút souverénnel: a néppel megértetik, hogy saját érdekében önerejének mérséklő eszközeit kell megállapítania. Meglehetős kimerítő fejtegetéseket kapunk e gondolatmenet fonalán a választó testület mikénti összeállításáról az egyes államokban, illetve demokracziákban, a szám és érdekképviseletről, mely utóbbi Desjardins szerint is egyik „desideratuma a jövendőnek“, a többes szavazatról, a kisebbségek képviseletéről stb.

A szocialismus és a szabadság czimű fejezetben annak bebizonyítását igyekszik adni Desjardins, hogy a szocialismus a gazdasági téren való zsarnokság behozatalával elnyomna minden szabadságot. Ez az iskola nem törődve azon nagy ellentmondásokkal, melyekbe esik, korlátnélküli politikai szabadságot kíván, határtalan gazdasági szolgálattal kapcsolatban. Mert hisz az erfurti program (1891. évi októberben) nemcsak az általános választási jogot követeli és titkos szavazást minden húsz éves tagja részére az államnak nemi különbség nélkül, hanem a politikai jogok korlátainak teljes elejtését, a közvetlen

néptörvényhozást a kezdeményezési és vetojog által, a teljes autonómiát az államban, a tartományban és a községekben. Foglalkozik a munkásosztályok helyzetével, s míg egyrészt kimutatja, hogy a gyár-
ipar nem is mindenütt vonta el a munkást keresetétől, másrészt arra a következtetésre jut, hogy legjobb, ha magára a szabadságra bízuk azoknak a bajoknak gyógyítását, melyeket e részben létrehoz.

Tartózkodás nélkül elismeri ő mindazon hibákat, melyeket a francia nemzet, illetve a királyság, a nemesség és a polgári osztály egymás után elkövettek s melyeknek eredményeként a francia nemzet nagyon rosszul indult el a politikai szabadság elnyerésének útján. Ezeket a tévedéseket csak súlyosbította az, hogy 1789. óta általános eszmék, elvont elméletek közvetlen alkalmazására törekedtek. Jules Simon is sajnálkozik a felett, hogy a forradalmat tisztán theoretikus emberek vezették és nem gyakorlati érzékkel bírók; ez utóbbi esetben a túlzásoknak elejét tudták volna venni. Mindezen hibák daczára azt mondja Desjardins, hogy a francia nemzet bármely más népnél többet tett arra nézve, hogy a nemzetek összeségét az igazság és szabadság biztos ideálja felé vezesse.

Bő átnézetét adja az intézményeknek minden tárgynál. Idézi ő még a szerb és bolgár alkotmány szakaszait is és sajnálattal látjuk, hogy ez exotikus országok alkotmányszakaszai is jól ismertek előtte, csak épen Magyarország az, melyet figyelmében nem részesít. Egyetlen helyen találunk hivatkozást reánk, s hogy ez ép büntető törvénykönyvünk révén történik, tanújele e nagyszabású alkotás külföldön is elterjedt hírnevének. Nem vesz azonban ő tudomást mindamaz igen korai jelenségekről, melyek nálunk a politikai szabadság biztosítására irányuló célzattal felmerülvén, politikai érettségünknek fényes bizonyítékai. Így nem a bírói függetlenséget megállapító 1492. évi X. t.-cz.-ről, épúgy mint a hogy nem vesz tudomást a törvényhozó hatalom gyakorlásáról szóló 1635. évi XVIII. t.-cz.-ről, még kevésbé pedig III. András királyunknak 1298. évi XXIII. t.-cz.-ről, melyből a miniszteri felelősség nagy elvének lényegét találjuk, megállapítván a király tanácsainak felelősségét oly időben, midőn hasonló horderejű intézkedésre nem találunk sehohol egész Európában. (L. Schwartz Gy. „A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben“ című akad. értek.) De ne csodálkozzunk azon, ha a kitűnő francia tudós nem vesz tudomást a mi sarkalatos törvényeinkről, melyek nálunk a politikai szabadságnak már igen korai időkből biztosítékai; ne csodálkozzunk akkor, midőn nem ismer ő csak Ausztriát (Autriche) mindenütt, nem beszél ő egyéb-ről, csak „birodalomról“, a mi képtelen kifejezés a mi közjogunk szerint. Politikai intézményeink ezen nem-ismeréséből következőleg mondhatja el aztán azt is a tudós szerző többi közt, hogy a „Franciaország az egyetlen állam a szabad országok között, hol az egyesülési szabadság nincs törvénybe írva“. (154. l.) Szó fér ehhez a kijelentés-

hez, mert már az 1790—91. alkotmányok s az 1790. decretum helyt adtak az egyesülési szabadságnak és csak a klubok rakoncátlankodása kényszerített azt korlátozni. De másrészt épen nálunk nem találunk törvénykönyveinkben szerves rendelkezést e szabadságra nézve, holott az egyesülési szabadság nálunk is mindenkor elismertett.

Desjardins könyve ettől eltekintve (mely hiányokat főleg azért említém, mert valóban ideje lenne már méltó büszkeségünket képező alkotmánytörténelmünket megismertetni, hozzáférhetővé tenni a külföldi tudománynak, tagadhatatlanul kedvezőtlen s bosszantó benyomást gyakorolván az a tudomány művelőjére, ha hivatkozásokat talál mindenre, csak a magyar alkotmánytörténetre nem), mondjuk, e hiányát figyelmen kívül hagyva, egyike marad a legeredetibb, legmélyrehatóbb fejtegetéseket tartalmazó műveknek a politikai szabadságról, teljesen méltó arra, hogy reá, mint a politikai irányzatok részrehajlatlan, minden elfogultságtól ment bírójára, a történeti tanúságok helyes következtetőjére, a politikai szabadság megóvására szolgáló eszközök és intézmények fejlesztésének irányelveit helyesen megjelölő politikai íróra hivatkozzanak.

Dr. Balogh Arthur.

Angolország történelme 1688—1783.

Lázár Gyula nagy munkájából, Angolország történetéből, melyet az Erdélyi Múzeum múlt évi folyamának 468—470. lapján ismertettem, megjelent a IV. kötet is. Sr. 632 lapon tárgyalja az 1688—1783. közé eső csonka század történetét. A műnek több olyan részlete van, melyet külföldi nagy íróknak magyar nyelvre lefordított nagy munkáiból is ösmer a mi közönségünk. Érdekes összehasonlításokat lehet pl. tenni III. Vilmos koráról, hogyan tárgyalja azt Anglia történetének négy utolsó kötetében Macaulay s hogyan dolgozza föl Lázár az első 155 lapon. Vagy Tainetől olvasni Anglia irodalmának, Buckletől Anglia műveltségének történetét s viszont Lázártól (a 13. és 28. fejezetben) egybeállítva látni a XVII—XVIII. század műveltségének főbb mozzanatait. Laboulaye három kötetében Amerika szabadságharczát s tőle ugyanazt az 512—597. lapon. Igazságtalanul ítélne a közönség, ha igényeivel alkalmazkodni nem tudna s ha Lázártól is a történelemnek azt a mélyreható philosophiáját követelné, a melyet amazokban keres és föl is talál. Az igazság az, hogy a csak magyarul olvasó közönség Lázár munkájának ezen kötete után sokkal jobban élvezheti, mert jobban megérti azokat a jeles írókat; a mennyiben bőségesen megkapja azokat az adatokat, melyeket a Macaulayak oknyomozó módon dolgoznak fel.

Szerettük volna, hogy éppen ezen magyar közönségre való tekintetből szerző e kötetben is több figyelmet fordítson a magyar-angol összeköttetésekre; így — ha talán kiveszszük a 15. és 17. fejezetet, hol a pragmatica-háborúról van szó — meglehetősen megfelelnek

róluk, pedig pl. a törököknek Magyarországból való kiűzetése korában, vagy Thököly s főkép II. Rákóczi Ferencz szabadságharcza idejében az angol diplomatia szerepét nemcsak külön magyar, hanem általános európai szempontból is érdekesen fejtegethette volna. Ezt a munkát már csakugyan itthon kell elvégeznünk, úgy, a hogy akadémiai székfoglalójában nemrég helyesen hangoztatta Marczali is.

Egyébiránt ez a kötet is azzal a lelkiismeretességgel és gonddal készült, mely már az előbbieket is jellemzi s oly könnyedén tanulságosan és csinosan van írva, hogy valóban megfelel annak a czélnek, melyet maga elé tűzött. A befejező kötet megjelenését a művelt közönség méltán várhatja érdeklődéssel. A teljes mű ára 12 frt 50 kr,

M—r.

Középkori görög közmondások.

Karl Krumbacher: Mittelgriechische Sprüchwörter. Sitzungsber. der philos.-philol. und der hist. Cl. der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1893. II. Bd. 1—272 ll.
(Különlenyomatban is Münchenben Franzndl.)

Krumbacher, a középkori görög philologia kiváló tanára a müncheni egyetemen, egy bevezetésben és öt fejezetben tárgyalja a középkori görög közmondásokat. Munkája nemcsak a görög philologia, hanem az általános, összehasonlító irodalomtörténet szempontjából is fontosnak és érdekesnek mondható. A bevezetésben azt a viszonyt tárgyalja, melyben a középkori görög közmondások első sorban az ó görög és római, azután az új görög, albán, szláv, arab és török, továbbá az olasz és spanyol közmondásokhoz állanak, és arra az eredményre jut, hogy az ó görögökkel való szorosabb kapcsolat hiányzik ugyan, de annál nagyobb, gyakran szószerinti egyezés mutatkozik az új göröggel. A közép és új görög közmondások a jelenkor közmondásai közül leginkább az arab és török közmondásokkal egyeznek az elbeszélés concret módjára nézve, míg a többiekben, nevezetesen a nyugoteurópaiakban az előadás inkább abstract jellegű, úgy, hogy az előadás módjára való tekintetből két közmondás-csoportot, egy keleti-görögöt (concret előadásút) és egy nyugoteurópaiat (abstract előadásút) lehetne megkülönböztetni.

Az első fejezetben ismerteti a közmondások kiadásait és tizen-nyolcz, közmondásokat tartalmazó kéziratot, közülök tízet első alkalommal. A második fejezet a közmondás-gyűjtemények eredetéről, minőségéről, történetéről és szerzőikről szól, és tartalma röviden a következő: A közmondás-gyűjtemények abból a már negyedik század óta dívó szokásból veszik eredetüket, hogy t. i. a katechesis tanait népies mondásokkal értelmezték, a mint hogy a közmondásoknak vallási oktatásban való felhasználása a középkorban általánosan el volt terjedve; később egész gyűjtemények keletkeztek, melyekhez a theologiai magyarázatokat hozzá csatolták, és ezeknek a gyűjteményeknek köszönhetjük a középkori görög közmondások fennmaradását. E gyűjtemények legré-

gibb szerzői Michael Psellos a tizenegyedik és Michael Glykas a tizenkettedik századból. Csak a humanistikus korszakban kezdték a tudósok, m. pl. Planudes, az említett theologiai gyűjteményekből a közmondásokat kiválasztani, mi közben azoknak régies nyelvét rendszerint irodalmiasabbá tették, a mint ez más népeknél is megtörtént. A harmadik fejezet három részben ismerteti magukat a közmondásokat; a negyedik a szöveghez és azoknak magyarázataihoz közöl megjegyzéseket; végül az ötödik a tárgyra vonatkozó egyes részletes kérdésekről ad öt tanulmányt. Bezárja a könyvet a középkori görög közmondásoknak betűrendes jegyzéke s egyéb pótlások és helyreigazítások. P. V.

A schlägli magyar szójegyzék.

A XV. század első negyedéből. Az eredeti kéziratból közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Szamota István. A szójegyzék fényképeivel. Ára 2 frt. Budapest. A m. tud. Akadémia kiadása

Nem régen értesültünk arról, hogy V i e l h a b e r G. dr., a schlägli premontrei rendház könyvtárosa, egy Hortularium cz. kódexbe kötve latin-magyar szójegyzéket fedezett fel. A szójegyzék értékét és becstét emeli az, hogy fölülmúlja régiség-dolgában magyar kódex-irodalmunkat. A Hortularium-kódex három részből állt:

1. Hortularium: azaz latin szótár latin magyarázatokkal, néhol a magyar kifejezések is bele vannak írva; 2. ünnepekről és szentekről szóló, 3. a latin-magyar szójegyzék.

Ez a harmadik rész az u. n. schlägli-féle magyar szójegyzék, mely 14 fényképezett oldalból (2140 szóból) áll

A kérdésre tartozó kéziratokat Szamota István tette tanulmányozás tárgyává. Rövid bevezetés után, melyben tárgyalja a kort, említi a kéziratok felfedezésének történetét, s főbb nyelvészeti sajátosságait hozza fel. A forrásokhoz az a megjegyzésünk, hogy nyereségnek tekintendő, hogy a szerzőnek sikerült Murmelius latin-német-magyar szótárát is használni, mert ez oly forrás, mely a későbbi kutatóknak is sok esetben fogja megadni a kellő útbaigazítást.

A kor kérdésénél Szamota a helyesírásból határozza meg a schlägli szójegyzék korát. Féltegetésének eredménye az, hogy a szójegyzéket előbb írták, mint a Hortulariumot, a mely 1420—1433 közt íródott. Szamota bizonyító adataihoz mi is járulhatunk valamicskével. Az < ō, vagy — ō végű szavak a Hortulariumban ew-vel vannak írva. (welew: velő, fenyeu, kezerew: stb.) ellenben a szójegyzékben csaknem minden esetben e áll (udvezeite 33, zwle 34., belche, teremthe, bors-tere, zektete stb.) Fontos jelenség továbbá, hogy a nom. possessoris — s előtt zárt u hangzó áll sok esetben a szójegyzékben (zakalus, toreus, orrus, isopus, habus stb.), ellenben a Hortulariumban a mai alakban látjuk: torkos stb.

A szójegyzék régibb a Hortuláriumnál, s mint látjuk, ezt több bizonyítékkal is lehet bizonyítani, mint a hogy Szamota teszi.

A besztercei és a schlägli szójegyzékek érdekesen egyeznek is szókinés tekintetében, bár a schlägli tetemesen többet foglal magában. A besztercei szójegyzék a bosszankodásig rossz orthographiája gyakran útjában állt annak, hogy egy egy adatát megfejtsük. A schlägli szójegyzék helyesebb írása sok tekintetben megigazít. De egyezés van a két szójegyzék közt egyebekben is. A szójegyzékek kerülnek az -a c s k a, -e c s k e, -k a, -k e diminutiv képzőket, s inkább a k i s jelzöt teszik a kicsinyítendő jelzett elé. Ez a sajátság meg van mindkét szójegyzékünkben. Talán ennek a sajátságnak a megőrzése az, a mit a debreczeni (Nyr. IX. 204.) és a szathmárvárosi nyelvjárásban (Nyr. IX. 265.) látunk, hogy ott a kicsinyítő képzők, különösen a -k a, -k e használatával igen ritkán találkozunk, inkább kiteszik a k i s jelzöt: k i s l i b a, k i s f i ú stb. Támogatja a két szójegyzék egykorúságát az a körülmény, hogy mindkettőben olyan elavult szavak vannak, a melyek csakis bennük és velük egykorú okleveleinkben fordulnak itt-ott elé.

A besztercei szójegyzéknek azonban van egy sajátsága, a mely régibbnek tünteti fel a schlägli-nél s ez a -s á g, -s é g képző. A besztercei szójegyzékben még nem illeszkedik teljesen hangrendünk kétféleségéhez, míg a schlägli-ben mindenütt a mai törvények szerint találjuk a -s á g, s é g-et. Ezt a jelenséget dialektice kell magyaráznunk, s nem régibbnek feltűntetni.

Általában e két szójegyzék végtelen nagy nyereség nyelvtörténetünkre, s remélem rákerül a sor arra is, hogy egy ahoz alaposan értő nyelvész a két szójegyzéket feldolgozza, minden tekintetben összehasonlíttja. Szamota Istvánnak egyedüli célja volt a kézirat szavait magyarázni. S ezt többek segítségével derekasan oldotta meg. A facsimile igen jól sikerült s elismerés illeti mind az Akadémiát, mind pedig Szamotát, hogy aránylag rövid idő alatt hű másolatban az érdeklődő tudományos világ rendelkezésére bocsátották a schlägli-féle szójegyzéket.

Melich János.

Különfélék.

— **Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók** újabb sorozatát adta ki a M. T. Akadémia a XVI—XVIII. századokból (a Monumenták 33. köteteként). II-ik kötetnek írják, mert e cím alatt már 1881-ben is jelent meg egy kötet. Ennek nagyrésze Gyulafy Lestár (e kiváló erdélyi diplomata) történeti följegyzéseit tartalmazta (közölte Szabó Károly). A II. kötet is Gyulafy Lestár följegyzéseivel kezdődik (közli Szilágyi Sándor), melyek újabban Wenzel Gusztáv könyvtárából kerültek napvilágra s a már kiadottak pótlásául szolgálnak. 1570—1606-ig mintegy 80 oldalt tesznek ki e becses történeti adalékok. A II-ik Lipóczi Keczer Ambrus naplója 1563—1669-ből (közli Nagy Gyula). Gróf Thököly István hű embere és barátja (talán jószágigazgatója?) vezette ezt a Thököly udvarában Késmárkon, Árvavárában stb. magyarul, mely főképp az 1663—64. évi felsőmagyarországi táborozás történetéhez nyújt becses adatokat (88—421. l.). A III-ik itt kiadott napló Krmann Dániel superintendens 1708—1709-ki oroszországi útjának (latin) leírása (közlik Mencesik Ferdinánd és Kluch János). Krmann Dániel a magyarországi evangélikusok érdekében ment követségbe XII. Károly svéd királyhoz Lengyel-, Porosz-, Litvánországon át Oroszországba s a hős svéd király seregével követte azt a végzetes 1708—9-iki oroszországi téli hadjáratot, mely a paltavai vereséggel végződött. Benderből XII. Károly egyik tábornokával jött vissza Magyarországra. Útleírása nagybecsű világtörténeti részleteket tartalmaz emez északkeleti nagy világhatalmi mérkőzés színhelyeiről. A kiadók szépen megírták Krmann életrajzát is. (425—594. l.) Az egész kötetet hely-, név- és tárgymutató teszi könnyen használhatóvá.

— **Bercsényi Házasságáról** egy történeti ének került nem rég napfényre 1695-ből, melyet Kőszeghy Pál írt s Varsóban a gróf Kraszinski könyvtárban levő eredeti kéziratból Thaly Kálmán előszavával és jegyzeteivel kiadta a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága. Kőszeghy Pál tikára volt Bercsényinek s egy Bercsényi-trilógiát írt. Az I. könyv Bercsényi ifjúságáról, a II-ik első házasságáról (gr. Drugeth Krisztinával), a III-ik második házasságáról (gr. Csáky Krisztinával) szól. A két első elveszett, egyedül ez a most kiadott harmadik könyv maradt fenn, a melynek kevés költői becsé van, de van némi történeti

értéke. — Ugyanazon kötetben Thaly Kálmán még egy magyar történeti vígjátékot közöl 1678-ból *Actio Curiosa* cím alatt, a báró Palocsay levéltárból származott egykorú kéziratból, valószínűleg báró Palocsay György kurucz tábornok kezeírásából.

— **„Dacia provincia Augusti“** cz. a. két vaskos kötet jelent meg a Szabó Ferencz Történeti stb. Könyvtárában Király Pál jeles régészünk és történetírónk tollából. Tizenhat év óta folytatott szorgalmas kutatásnak és beható tanulmányoknak eredménye e szép munka, a mely a római Dacia történetét minden oldalról megvilágítja. Bővebben fogjuk ismertetni.

— **Egy római költő életéből** cz. a. Szamosi János nagyon érdekes és tanulságos felolvasást tartott az Erdélyi Irodalmi Társaság f. é. márcz. ülésén C. V. Catullus-ról, a köztársaság vége felé lépett új iskola kiváló költőjéről, a kinek lángoló szerelmi dalaiból szebbnél-szebb darabokat mutat be s fűz életrajza keretébe. (Különnyomatként a Kolozsvárból megjelent 27 lapon.)

— **Tofeus Mihály** erdélyi ev. ref. püspök, Apafi Mihály nagybefolyású udvari papjának életét megírta Konecz József marosvásárhelyi főgymn. tanár s közzétette a „Protestans Közlöny“-ben, melyből különnyomatként külön fűzetben is megjelent 67 lapon. A nagy buzgalommal írott munkában sok új adat van, a mit a gróf Teleki család m.-vásárhelyi levéltárából kutatott fel Konecz József, kiváló szolgálatot tévén azzal nem csak egyház-, de egyúttal kulturtörténelmünknek.

— **A megye és várispánság** vagyis e két intézmény közötti különbségről az Árpádházi királyok alatt becses történeti és közjogi tanulmány jelent meg az Akadémiai Értekezések sorában (XVI. k. 2. szám, 38 lap) Balássy Ferencztől, a ki e kérdésről már régebben is többször értekezett. A vármegyei intézmény fejlődésének története most midőn az állami közigazgatás a törvényhozás napirendjén van, nemcsak tudományos, de actualis érdekléssel is bír, úgy hogy politikusaink is tanulságot meríthetnek Balássy jeles munkájából.

— **Renan, mint orientalista** cz. a. szép emlékbeszéd jelent meg az író nevének elhallgatásával az Akadémiai Emlékbeszédek sorozatában (VIII. k. 2. szám). A világhírű író († 1892. okt. 2-án) irodalmi pályáján az orientalisz tudományos fejlesztését tekintette legkiválóbb feladatának. Orientalis dolgozatai főképp három csoportra oszlanak: 1. a keleti philosophia és nyugati kapcsolatai; 2. a héber irodalom és történet; 3. a sémi paleographia és a phönikiái régiségek kutatására. E tanulmányait méltatja behatóan az emlékbeszéd (100 lap, ára 1 frt.).

— **A vallás mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele** czímen dr. Horváth Ödön az eperjesi jogakadémia dekánja becses tanulmányt írt és adott ki (Eperjesen 1894. 124 lap) Berzeviczy Albert cultuszminiszteri államtitkárnak, egykori jeles tanárának ajánlva. Tudományos és egyúttal actualis jelentőségű munka.

a mely a kérdést minden oldalról behatóan megvilágítja s végül az új törvényjavaslatokról szól a vallás szabad gyakorlatát illetőleg.

— **Az 1892. évi magyar történeti irodalom** tüzetes ismeretése és méltatása jelent meg ez év folyamán Berlinben a „Jahresberichten der Geschichtswissenschaft“ keretében **Mangold Lajos** dr. szakavatott, gondos összeállításában. A nagyérdemű szerző, a ki évek óta ismerteti már a külföld előtt előtt történetírásunkat, különnyomattal maga küldötte meg munkáját a magyar történetíróknak.

— **Dr Jókai Mór** 50 éves jubileuma alkalmából dr. **Vajda Emil** egy tartalmas essay-t írt és olvasott fel f. é. jan. 5-én az ünnepektől költőről, melyet Jókai arczképével díszítve egy csinos kis füzetben (55 lapon) kiadott, Berzeviczy Albertnek ajánlva. Kapható a szerzőnél. Ára?

— **Horváth Árpád** a budapesti egyetem nagyérdemű legrégebb tanára „**Közlemények irománytárczámból**“ cz. a. nagyérdemű visszaemlékezéseket, cultur-történeti jelentőségű adalékokat közöl félszázéves egyetemi tanársága és irodalmi pályafutása köréből. Egy pár jellemző episod és vonás nyitja meg közleményeit **Horváth István** „az utolsó ázsiai magyar“ életéből. Nagyon érdekesen jellemzi az egyetemi életet, viszonyokat 1848-ban és az 50-es években. Közli: **Toldy Ferencz** néhány hozzáintézett levelét stb. Közleménye eredetileg az Irodalmi Közlemények f. é. I. füzetében jelent meg és abból különnyomatként (20 lapon).

— **Szabó Károly emlékezete 1824—1890.** írta **Szádeczky Lajos**, különnyomatként a „Századok“-ból önálló füzetben is megjelent (32 lapon) Budapesten, 1894. az Athenaeum nyomdájában.

Folyóiratok.

Az „**Akadémiai Értesítő**“ márcz. 15. füzete egy meleg hangon, költői szárnyalással írt emlékbeszéddel kezdődik az oly korán elhunyt rokonszenves költő-pap **Győri Vilmos** felett (1838—1885.); írta egy lélekben és hivatásban rokon barátja, **Szász Károly**. **Munkácsi Bernát** a magyar fémnevek őstörténeti vallomásai czímen értekezik. **Simonyi Zsigmond**: Esemény az ural-altáji nyelvézsét terén cz. a. ad hirt az Orkhon és Jenisei folyó mellett felfedezett legrégebb (VIII. sz.) uralaltáji (török) felíratok megfejtéséről. **Hegedűs István** **Lucretius Carus** római költőről értekezik; **Acsády Ignác**: A jobbágy-adózásról **Miksa király** korában.

— A „**Századok**“ márcz. füzetét **Szabó Károly** emlékezete nyitja meg, **Szádeczky Lajostól**, melyet írója a Történelmi Társulat f. évi közgyűlésén olvasott fel. A két ny. ívet betöltő emlékbeszéden kívül még csak egy értekezést hoz: A karlóczai patriarkatus és a boszniai gör. kel. egyház felől **Érdúj helyi** **Menyhért**től. A tárczában **Békefi Remig** felolvasása olvasható: A czikádori apátságról.

— A „Történelmi Tár“ apr. füzete *Köszeghy* Pál Bercsenyi házasságáról írt történeti énekét 1695-ből közli *Thaly* Kálmán és az Actio Curiosa magyar történeti vigjátékot 1678-ból, melyeket már külön kötetben is kiadott az Akadémia Történelmi Bizottsága. Ezekén kívül néhány apróbb közleményt hoz, u. m. Újabb okiratokat I. Rákóczy György külföldi összeköttetései történetéhez; közli —I—R. Béri Balogh Ádám végrendeletét 1710-ből, közli: *Daróczy* Zoltán; adalékokat Buda helyrajzához dr. *Merényi* Lajos; egy Ukkon pohárra vonatkozó szerződést 1604-ből és Bithory Zsófia egy levelét 1665-ből *Czékus* László; végül Ali basa egy levelét Apafy Mihályhoz 1662-ből közli „B. A. Kanonok.“

— A „Magyar Könyv-Szemle“ f. é. I. füzetét *Ráth* György (az 1885-iki könyvkiállítás elnöke) nyitja meg hungaricumokban gazdag könyvtárban lévő unikumok bemutatásával. Kettőt ismertet ez alkalommal. 1. Aeneas Sylvius levelezését Mahomed szultánnal; 2. Verinus Mihály verseinek kolozsvári kiadását 1588-ból, a czímlap hasonmásával. *Karácsonyi* János: Szent-Gellért püspök Münchenben őrzött codexét a XI. századból ismerteti, kijavítván kiadója Battyányi Ignác Erdélyi püspök némely tévedését. *Fejérfataky* László a szombathelyi papnövelde könyvtárában lévő középkori kéziratok jegyzékét adja, szám szerint 11-et (mind egyházi tartalmúak). *Horváth* Ignác a Magyar Nemzeti Múzeumi könyvtár ősnymtatványainak jegyzékét folytatja. Kisebb könyvészeti közlemények zárják be a jól szerkesztett tartalmas füzetet.

— *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* indult meg ez év elején, kiadja a földművelési miniszterium támogatásával az orsz. magyar gazdasági egyesület, szerkeszti *Paikert* Alajos az egyesület titkára; munkatársai ismert nevű írók. Célja a magyar köz- és mezőgazdaság történetének művelése, adatainak összegyűjtése. Megjelenik kéthavonként évi 6 füzetben. Előfizetési ára 3 frt, a Gazdasági Egyesület és a Tört. Társ. tagjainak 2 frt. Az I. füzet tartalma: A szerkesztő Bevezetése; Adalékok Magyarország mezőgazdasági történetéhez, *Galgóczy* Károlytól; Nógrádmegeye termése 1574-ben *Acsády* Ignácztól; A három nyomású rendszer behozatala Erdélyben *Tugányi* Károlytól; A sáskajárás történetéhez dr. *Rodiczky* Jenőtől. Az Adatok közt olvashatók: *Egy* XVII. sz. magyar hegyközség törvényei, közli *Pettkó* Béla; Az esztergomi érsekség jövedelmei 1581—84, közli *Köszeghy* Sándor; Magyarország ki- és beviteli forgalma 1794—95-ből; Juhtenyésztési útasítás *Festetics* György uradalmaiban 1793-ban, közli *Ruisz* Gyula. Az új irodalmi vállalat célja és I. füzetének tartalma egyaránt tanúítja, hogy hézagpótló és életrevaló vállalkozás, a mely megérdemli a közönség támogatását.

— A *Földrajzi Közlemények* III. füzete a „Balaton-Bizottság“ 1892. és 1293. évi munkálkodásáról szóló jelentést (*Lóczy* Lajostól) és a munkálatok eredményét közli. *Lóczy* Lajos: A Balaton geologiai történetéről és jelentőségéről; *Cholnoky* Jenő az önműködő vízjelzők eredményéről; a tihanyi merésről; a Balaton színeiről; dr. *Entz* Géza az állattani kutatásokról; dr. *Istvánffy* Gyula a Balaton mikroszkopos növényzetéről; végül dr. *Jankó* János a balatonmelleki néprajzi tanulmányokról írnak.

— A *Magyar Nyelvőr* márcz. füzetében *Melich* János az *áspa* (motólla)

szó eredetét magyarázza; *Szinnyei J.* a magyar nyelvbe átvett oláh szavak sorozatát folytatja; *Szaló Ernő* a házi állatok a magyar szólásokban mikép szereplését fejtegeti. *Pap Ferencz*: Gondolatokat közöl Kemény Zsigmond nyelvről; *Szarvas Gábor*: S mi ne tudnánk latinul? cz. a. a képviselők latin szavakkal túltömött beszédmodorát figurázza ki. *Balassa József* a hodály szó eredetét magyarázza Szinnyeivel szemben. Apró közlemények következnek.

— Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* IV. füzetében *Jakoblovits Lajos*: Achilles és Herakles pajzsainak leírásairól értekezik; *Solymossy Sándor*: A betlehem a népmisztériumokban s a dráma történetében cz. tanulmányát fejezi be. *Reményi Ede* kiváló angol anakreonistákról ír. *Róna Béla*: Egy új Bánktragedia cz. Kisfaludy Sándor egy eddigelé ismeretlen művét méltatja, a melynek tárgya Bánk-bán s főbb vonásaiban egyezik a Katonáéval, de sokkal gyengébb munka. Kisfaludy Sándor műveinek nemrégűn Augyal Sándortól nagy gondnal szerkesztett kiadásában jelent meg e tragedia. Kisebb közlemények zárják be a füzetet.

— A *Protestans Szemle* 3. füzetében dr. *Szlávik M.* ír a polgári házasság történetéből; *Pokoly József* a magyar prot. házassági jog rövid történetéről 1789-ig a 3-ik közleményt adja; *Zoványi Jenő* a debreczeni hitvitáról 1568-ban értekezik, nagyon érdekesen vázolván a magyarországi és erdélyi protestantizmus hullámzásait. Végül *Szabó Aladár* a prot. hittani alapelvek határsáról írt prot. irod. társ. felolvasását közli.

— A „*Protestans Közlöny*“ márcz. 15. 11. számában *Sámuel Aladár* befejezi Hegedűs Sámuel életrajzát. A 13. szám *Szász Domokos* püspöki jelentését adja. A 14. ápril 5. sz. közli az erdélyi egyházkerületi közgyűlés részvét-íratát a Kossuth-családdhoz és br. Bánffy Dezső főgondnok elnöki megnyitó beszédét az erdélyi egyházkerületi közgyűlésen.

— A *Vallás és Egyház* Kolozsvárt megjelenő ev. prot. lap márcz. füzetében *Kiss Ferenc* a keresztény szeretetről elmélkedik. *Sántha Károly* hangulatteljes költeményt közöl „Nem hágy el az Isten“ cz. a. S. *Szabó József* „Isten: a kezdet és a végezet“ cz. a. vallásbölcseleti értekezés közöl.

Szaksosztályi Értesítő.

Szaksosztályunk ápril havi rendes ülését 8-án d. u. 5 órakor tartotta meg *Szamosi János* elnökle alatt.

1. *Domján István* értekezését: A székely kérdés és *Pauler Gyula* új műve, felolvasta a titkár.

2. *Gherghel Ilie*: A magyarok Konstantinápoly 943-iki ostrománál cz. munkáját felolvasta a fordító *Veress Endre*.

Mindkettő az Erdélyi Múzeumban fog megjelenni.

2. *Új tagokul* felvételtek: *Rombauer Ede* a brassai áll. főgymn. igazgatója; *Vályi Elek* alapító tag (aj. *Finály Henrik* egyl. titkár); *Domján István* főgymn. tanár *Sepsi-Szentgyörgyön* (aj. a titkár); *Koncz Elek* és *Veress Béla* tanárjelöltek *Kolozsvárt* (aj. *Veress Endre*).